

Kármán József
Fanni hagyományai

ELŐSZÓ

Az első eredeti magyar regényt tartja kezében az olvasó. Kármán József (1769-1795) Losoncon született, Losoncon halt meg. Pesten, Pozsonyban, Bécsben tanult - itt legfőképpen azért, mert a császár, II. József jó néven vette, ha az állami hivatalra pályázók iskoláik egy részét a császárvárosban végezték -, de a jogi kar elvégzése után Kármán végleg Pestre költözött. Rövid életében sűrűn, sokat élt.

Arról álmodott: Pest-Buda a magyar irodalmi és szellemi élet központja lesz. Barátaival, Pajor Gáspárral és Schedius Lajossal irodalmi folyóiratot indítanak: az *Uránia* három száma 1794 őszén, 1795 tavaszán jelenik meg. Előfizetője kevés van, olvasója alig.

1795. május 20-án és június 2-án a Vérmezőn kivégzik a politikai összeesküvésért halálra ítélt Martinovics Ignác apátot és hat társát. Június 3-án szülővárosában váratlanul meghal Kármán József. A kivégzések árnyékában csönd borul az országra. Szinte minden magyar író börtönben ül. Megszűnik az *Uránia*. Feloszlik az első magyar Játszó Színi Társaság, Ferenc császár rendet teremt országában: némák, engedelmesek a megfélemlített alattvalók.

Kármán József halott. Az *Urániában* név nélkül megjelent műveit - a magyarság felemelkedésének, európaivá válásának távlatos programját felvázoló *A nemzet csinosodása* című röpiratát is - elfelejtik. Toldy Ferenc, a neves irodalomtörténész 1843-ban támasztja föl tetszhalálából Kármánt és a *Fanni hagyományait*, a XVIII. század magyar irodalmának e különleges remekművét.

Fanni képzelt alak, de gróf Markovicsné, Öffner Mária Anna 1789 nyarán Bécsben valóságos személy, szerelmes asszony, akinek Kármánhoz írott - az idők viharait túlélte - levelei arról tanúskodnak: a szerelem vállalása a feudális keretek közé abroncsolt nemesi világban vagy a szenvedélyes szerelem, vagy az érzékeny személyiség elsorvadásához vezet.

Kármán regényhőse, Fanni nem tud és nem akar lemondani a lelkét, egyéniségét felszabadító, gazdaggá varázsoló szerelemről - az életéről kell lemondania.

Naplójából, leveleiből ismerjük meg mélabús történetét. Kármán egy, az *Uránia* szerkesztőihez írott, levélnek álcázott előszóval azt sugallja: Fanni valóban élt s az *Uránia* szerkesztői csupán az eredeti napló s levelek közzétételére vállalkoztak.

Ma már tudjuk: Fanni leveleit, naplóját - az első igazi magyar regényt - Kármán József írta, s az érzékeny lelkű, szerelme elvesztését túlélni nem képes Fanni: képzelt alak.

De nagyon sok hasonló sorsú nemes kisasszony élt akkoriban Magyarországon. Egyetlen vagyonuk: a hozományuk. Egyetlen lehetőségük: az apjuk választotta férfival házasságra lépni. Szürke élet, reménytelen biztonság - ez várt a szófogadó engedelmesekre. S aki szembeszállt a családi akarattal, akinek érzelmei, szerelme, szabadsága volt a fontos, az vagy nyomorultan, szegényen s rejtőzködve élt, mint Kármán regényében az özvegy sorsra jutott, jósorsából kikopott báróné, vagy szégyene, magánya, reménytelenül szertefoszlott álmái sírba vitték, mint a boldogságra vágyó, csillogó szívű, szerelmét szerelemmel szerető Fannit.

Kétszáz évvel ezelőtt, 1794 őszén írta regényét Kármán. Már lerombolták a Bastille-t, de még élt Martinovics Ignác. Éppen hogy csak beszélni tudó kisgyerek volt Kölcsey Ferenc, Széchenyi István a cenki kastély udvarán első csizmácskáját koptatta, Vörösmarty Mihály még meg sem született. Közeledett a századforduló; az emberek reménykedtek: ami jön, jobb lesz, mint ami elmúlt. S a fiatal lányok, akik nem mertek szembeszállni az életútjukat ellentmondást nem

tűrően eldöntő atyai akarattal, könnyezve, titokban olvasták Fanni szomorú történetét. Vagy belelapoztak, egy-egy mondaton tétován megállt a tekintetük s aztán olvasatlanul félredobták: nem akartak tükörbe nézni.

A XVIII. század végén másképpen írtak, másképpen olvastak az emberek, mint a XXI. század előestéjén. A részletek voltak fontosak, nem a végkifejlet. Nem a történet, hanem a történés hangulata: az elmosódott, gyakran beláthatatlan körvonalú látképen az apró részletek kecses kidolgozottsága. Szavakkal festett világot varázsoltak az írók olvasóik köré - „A hajnal könnyező szemmel költ fel” - s a könyvet kezében tartó, vissza-visszalapozó, egy-egy mondat ízét élvezve olvasó el-elmélázik egy érzékletes képen, egy tárgy látványt felidéző leírásán, egy érzélem finom rezdülésének pontos rajzán. Amikor a kályha mellé húzódva, vagy elrejtőzve a kerti lugasban belebújik egy könyvbe, s mindent elfelejtve olvas, amíg be nem sötétedik, úgy érzi, igaza van Kármánnak: „A képzelet országlása kezdődik...”

Olvas. Van ideje: meg akarja ismerni, meg akarja érteni önmagát, az őt körülvevő világot, s átélni - képzeletben - minden történéseket.

Álljunk meg, vegyünk egy nagy levegőt! Keressünk magunknak egy kényelmes zugot! Próbáljuk meg úgy olvasni a Fanni hagyományait, mint csendesebb, lassúbb, őszintébb korokban élt eleink: ízlelgetve a szavakat, vissza-visszalapozva, mélézva egy érzékletes képen, elmerengve egy tárgy látványt felidéző leírásán, gyönyörködve egy érzélem finom rezdülésének pontos rajzában. Emlékezzünk: ilyenek voltunk.

Szigethy Gábor

EGY SZÓ AZ OLVASÓHOZ

Egy esméretlen küldötte hozzánk az ide beiktatott életfolytát és árnyékát azon személynek, akit ő Fanninak nevezett. Méltónak ítéltük, hogy azt közöljük olvasóinkkal, mert minket legalább megindított. Használjuk ezen alkalmatosságot avégre, hogy gondolatainkat kifejezzük itt az efféle kis biográfiákról.¹

Hibája az a históriának,² hogy csak fényes cselekedeteket, híres téteményeket tartott fenn a maradéknak: és a titkos, együgyű,³ szemérmes tökéletességet az idő fátyolával befedezte.

Nagy és felséges jelenés a természetben a nap világos és szűrő tüze... a zuhogó és sziklákat szagató erdei rohanó víz - mindkettő a lármás és magas virtus⁴ példája.

Ó! de szép és magához vonzó a hold éjféli ezüst világa is... s a mezőket termékenyítő, virágok alatt csendesen folydogáló csergeteg is, mindkettő a házi, titkos, magával megelégedő virtus példája.

Mindkettő megérdemli a mauzóleumot.⁵ Azt réz- és márványoszlopok nevezik⁶ - ennek egy könnyel áldoz itt-amott rejtekben a szív.

Minden rendben és állapotban talál az okos vizsgáló virtust. Nemcsak a világot ijesztő isten-vesszei, Attilák,⁷ Sándorok,⁸ vagy a világ gyönyörűségei, Titusok⁹ és Trajanok¹⁰ érdemlik meg, hogy legyen cselekedeteknek és dicséreteknek hirdetője.

Az emberszeretet, jóltévőség nemcsak akkor érdemel mauzóleumot, ha azt fejedelmekben találjuk, akiknél az leginkább kötelesség és legkönnyebb kötelesség. Minden embernek neve, aki azokkal a tulajdonságokkal bír, melyek a jó ember, jó polgár, jó atya, jó barát kötelességei, megérdemli, hogy a késő nyom nevezze.

¹ életrajzokról

² történetírásnak

³ egyszerű

⁴ erény, cselekvőképesség

⁵ síremléket, emlékoszlopot

⁶ hirdetik, dicsőítik

⁷ Attila: világhódító hun fejedelem, uralkodott i. sz. 433 és 453 között.

⁸ Nagy Sándor: makedón uralkodó (uralkodott i. e. 336-323), Arisztotelész tanítványa, Perzsia és India meghódítója.

⁹ Titus: Flavius Vespasianus, erényeiről, bölcsességéről híres római császár; uralkodott i. sz. 79-81.

¹⁰ Traianus: római császár, uralkodása idején (i. sz. 98-117) érte el a Római Birodalom a legnagyobb kiterjedését.

Az asszonyi nemben is miért kellene csak Kleopátrák¹¹ és Aspasiák¹² emlékezetét fenntartani? - Azok a szeretetreméltók, akik elfelejtettek, mert nem ültek királyi székben, vagy - nem szerettettek olyanoktul, akik trónusban ültek... mert jó szíveket nem bizonyíthatták meg királyi ajándékokkal... és nagy elméjüket nem trombitálták a világ előtt, de híven tűrtek, híven szerettek, férjüket és háznépeket boldoggá tették, szüleik örömei voltak, jó anyák, jó feleségek, jó leányok: miért nem érdemlenének ezek emlékezetoszlopot?

Ilyeneknek is szántunk mi helyet munkánkban. Bár használjunk szép példák mutatásával, és bár találjunk eleget hazánkban, kiket például mutathatunk!

¹¹ Kleopátra: szépségéről és hódításairól híres egyiptomi királynő az i. e. I. században.

¹² Aspasia: szépségéről s nem erkölcséről híres görög nő az i. e. V. században.

FANNI

Az *Uránia*¹³ szerzőinek boldogságot!

Áldott légyen az a gondolat, amellyel nemesebb hazánk leányainak életeket és cselekedeteket felmaradandó emlékezetű és például akarjátok feljegyezni.

Élek ezen alkalmatossággal arra a végre, hogy közöljem a világgal egy ifjú személynek életét, akinek emlékezetét én örömezt feltartanám, mivel én elmondhatom őfelőle, amit Petrarca¹⁴ mondott Laurájáról:¹⁵ „A világ őtet nem esmérte, valamig véle birt, és csak azoknál esméretes, akik itt maradtak, hogy őtet sirassák.”

Nem arra született ugyan ő, hogy csudálkozást indítson, de arra termett, hogy szeretetre buzdítsa fel azt, aki látta. Csendes és jó, teljes szeretettel, melyet mindég magában elzárt, félénk és kellemes volt az az asszonyi angyal, akiről itt beszélek.

Egy kis alacsony falucska volt születésének s nevelésének helye, mégis gondolkozása módja szép volt, józan ítélletétele és szive világokat ért; mert a legnagyobb oskolában tanult - a szenvedések oskolájában.

Édesanyját még ifjú gyenge korában, dajkája karjain késérte az elmúlás helyére. Édesatyja nem édes atya volt. Elfelejtett minden emberi és atyai érzékenységet, mert azt hitte, hogy a gyermek csak keménységgel neveltethetik jól, és nem tudta, hogy ez az áldott lélek úgy jött ki, mint legjobb, a természet kezéből...

Szaporította az ő szenvedéseit még mostohaanyja is, aki azonfejül, hogy atyja nem úgy tartotta mint leányát, még testvéreinek szolgálójává tette. Soha jó szót nem hallott ő, aki mindennek jó szót adott. Parancsoló és rettentő dörgő hang volt atyjának hangja, amelynek csak hallására is reszketett. És azért maradt magaviseletében valamely félénkség és maga visszahúzása. Ezenfelül valamely kedves melankólia és szomorú hallgatás, melyet csak némely jobb barátnéi előtt tett le. Ennyi szenvedések megtanították mindazáltal, mint kell magát az ég rendeléseinek aláadni. A nyomorúságok soha le nem nyomták, még erősítették. Sohasem panaszkodott, csak néha a magánosságban folytak keservesen könnyei, csak néha kívánczolt megboldogult anyjához.

Ezt a kedves lelket hozta előmbre egy szerencsés történet, tizenhatodik esztendejében. Ő és én egyszerre éreztük a szeretetnek boldog felindulását. Hogyisne örült volna ez a szánakozásra méltó kedves lélek azon, hogy van még teremtés a nap alatt, aki őtet szereti?

De kevés ideig való nyájasságunkat is megkeserítette kegyetlen atyja. Ez a tyrannus,¹⁶ akinél esméretlen volt minden érzékenység, hogy láthatta volna azt, hogy leánya boldog egy őtet szerető ifjúnak karjai között, és el ne rontotta volna boldogságát, ő, aki a szeretetet csak úgy esmérte, mint minden állat.

¹³ Kármán József által szerkesztett, három alkalommal megjelent folyóirat 1794-1795-ben.

¹⁴ Francesco Petrarca (1304-1374) olasz költő; Kármán számos verssorát lefordította prózában.

¹⁵ Petrarca elérhetetlen és megközelíthetetlen szerelmi ideálja.

¹⁶ zsarnok

Ezt az elegyített boldogságot is nem soká érezhettük. A fátum¹⁷ minket egymástól elszakasztott. Ezt egyedül el nem viselhette; ő, akit a szeretetlenség hidege meg nem emésztett, elhervadt a szeretet édes melege alatt.

Az elválás után minden bú kettős erővel nyomta, mert nem volt, aki azt véle osztotta volna. - Végre egy sebes forróhideg¹⁸ ágyba ejtette.

Közel a kétségbeeséshez mentem, hogy legalább utolsó óráiban véle lehessenek, és tanúja vagyok én halálának, amely őtet énelőttem örökké elfelejthetlenné teszi.

Halálos ágyában mutatta meg heroizmusa¹⁹ magát egész méltóságában. Csendes szenvedéssel töltötte ki egész betegségét. Sőt, minthogy atyja, akinek fájt, hogy leánya sohasem érzette azt, hogy ő atyja, és aki szorgalmatos ápolgatással akarta az életre visszahívni, és ezáltal helyrehozni vétkét, hogy atyját vigasztalja, ez a szelíd lélek mosolygott, ha atyja bejött, mosolygott, ha elment, holott szörnyű kínt szenvedett. - Egész betegségében sohasem panaszkodott. Néha énreám nézett nedves szemekkel, és - csak énértem kívánt volna még élni. Így égett teste, és tekintete vígságot mutatott. Mosolygott, mikor a halál közelgetett; mosolygott, mikor megholt az én karjaim között!

¹⁷ balsors, végzet

¹⁸ láz, hidegrázás

¹⁹ hősiessége, bátorsága

FANNI HAGYOMÁNYAI

Az Uránia szerzőinek boldogságot!

Forróan köszönöm, hogy Ti is Fannimat kedvelitek... hogy azt Urániátokba befogadtátok, s így fenntartottátok emlékezetét, onnan fejlődő mosolygással köszöni ő... Ó, mely megelégedéssel láttam érette már egynéhány könnycseppeket hullani. Mivel ezek reményltenek velem az olvasóközönség részvételét, hátramaradt írásait, melyek mint szent hagyományok, holtá után nálam letéve voltak, íme, itt küldöm... Ha jónak állítjátok, tegyétek közönségessé. Elszakadozott töredékek, apró gondolatok, de amelyekből egy szép egészet öszverakhat - a gondolkozó. Isten veletek és munkátokkal.

I

Ó, be jó itt!... Veteményeskertünk ajtaja megett, melyen a gyümölcsösbe járnak, a sövényt vastagon befutotta a komló, amely általfonódik egy szép kökényfácskára, és ezen nyájas boltozat alatt áll az én kis asztalkám, amelynél oly jóízű az olvasás. Ide lopom ki magamat sok vasárnap délutánján és sok korán reggelen, mikor senki sem lát, senki sem bánt. Itt olvasok orozva,²⁰ itt írok, itt sírok orozva.

Ó, te kedves zöld setétség, titkaim meghittje! mely édes alattad az ábrándozás, szabadabb alattad a pihetés, és midőn alád érek, malomkőnyi nehéz teher esik le mellyemről. A napsugárok csak helyel-helyel sütnék papirosomra, és barátságos csalfasággal látszatnak hozzám beleselkedni... egy komlószár nyájasan s hízelkedve nyúlik által hozzám vállamon keresztül, s látszatik esmért barátnéját általölelni... Ó, be jó itt! Ez a hely engem oly jó szívvel fogad, mások - tőlem mind idegenek... Kedves szomorúságú dongása hallik a méhecskének, melyeknek kasai túl a sövény mellett vagynak kirakva, barátságos mormolásuk olyan, mint a forrás álomhozó csergedezése... Néha egy eltévelyedett, lézengő méh rövid látogatást ad hajlékomban... Kedves kis vendégem, örömmel látlak. Állapodj meg itt, nyugodj itt ki nálam. Nem félek én fullánkodtúl... ó, mérgeesebb annál az embereké. Te azzal csak a bántót bünteted, egyező társaságokban közszerelemmel²¹ munkáltok... Az ember pedig az embernek teszi napjait keserűkké... Itt távol vagyok tőlök... Azért, ó, azért oly igen jó itt!

II

Amott, titkos rejtekemmel általellenben nyugoszik le a világ királynéja pompás felséggel, és veres lángot gerjeszt setét magánosságomban. Az én orcám is mind tüze visszaverésétül, mind a gyönyörűségtül gyulladt. Jövel, édes borzadások órája! estvéli szürkület, mikor az elmém oly mélyen elandalodik, és képzelődésem a végzetlenség tartományait járja!... A nap tüzes kereke lesüllyedt a hegyen túl. A szellők hívesebben lengenek. Csak egy-két magános szállangó bogárka repül fülem mellett el, és annál jobban növeli az esthajnal dicső csendességét... A képzeletek országlása kezdődik...

²⁰ titokban

²¹ a közösség szeretetével

Suhog az estszél a falevelek között. A magas tölt hold függ a levegőben. Csípő hívésséget harmatoz le... Minden homályos szegletéből a bokroknak csuda árnyékformák ballagnak elé!... Az én szívem megtelik szomorú emlékezettel szerelmes halottaimról... Ott a hold felett, dicsőült anyám! ott vagy te; egyetlen leányodat itt hagytad az emberek keménységének. Nézz le reám, kísérj mindenütt, légy őrző angyalom. Ha békétlenkedik ez a szív, nyugtasd meg. Ó, ha a szomorúság rágja, jelenj meg egy gyenge estszellőben, fuvallj orcámra jelenlétedül, és vidám leszek. De ha lehet - anyám, én édes anyám, végy fel hamar magadhoz...

III

Telhetetlen szív! mikor lesz vége vágyódásidnak, melyek oly akaratosak, mint a makacs gyermek kedve. Mit kívánsz, mit óhajtasz?

Valamely édes, nehéz, titkos, nem tudom mely érzés fekszik kifejtetlen, homályosan mellyem rejtekében! Ha az éj titkokkal teljes árnyéka beteríti a földet, midőn a természet elszenderedett és innepel - akkor támadnak fel leghatalmasabb érzései... Oly édes, bájoló érzés - és mégis fájdalmas. Az örömtől dobog szívem - és mégis könnyel telik szemem.

Megfoghatatlan magának is az ember! Ha a távol lévő kék hegyekre nézek - ó, mely óhajtanék túl rajtuk reppenni... Ha az erdő temérdek bükkfái közül a kakukk barátságosan kibeszél - ó, mint kívánnám árnyékai ölébe magamat... Mikor a kis pataknak, mely gyümölcsösünket elzárja, apró habjai eltűnnek - ó, mely örömet rajtok én is elcsuszamlanék... Ilyeneket kívánok, és mégis, ha mindezeket megtenném is magamnak, hía volna boldogságomnak... és mi ez? azt újra nem tudom. - Makacs, akaratos szív! ki gázol keresztül érzéseid zűrzavarján?...

IV

Mint csudálkoznak kisírt szemeimen? Nem tudják, a boldogok! mi szorongat belől, mi fojt el sokszor, mint ha a levegő kiapadt volna körültem... Híjamat érzem, egy része szívemnek nincs betöltve... Én mindenhez olyan jó vagyok, és engem senki sem szeret! Szeretlenség! a te hideged kínzóbb az elkárhoztak kénköveinél!... Ott fenn - ott a szerelem boldog hajlékiban, ott majd szeretnek; ott találok majd azt a jó anyát, akinek képe előtt annyit sírok, ott az angyali ifjak között bátyámat...

Ó, ha még ő élne! Itt ülne majd gyakran velem, itt beszélgetnék elköltözött édesanyánkról, egymásnak könnyeznénk ki, hogy ellopták tőlünk édesatyánk szívét... Őbenne tenném le minden reménysejtemet, önála minden panaszimat. Ő volna oltalmam, ő volna boldogítóm; az ő boldogulása az enyim is lenne, volna kinek örülnöm, kin és kivel szomorkodnom. Ő! - talán ő betöltené szívem hiánosságát. Szeretne ő engem, én őtet! és a mi boldogultunk mennyei vidámsággal mosolyogna le a felhőkből... De így - egyedül! - -

V

Miért nincs anyyim, amennyi elég lenne jól tehetni másokkal. Miért fogy ki tehetségem előbb, mint a jótételeire való kívánságom! Ó, atyám ott fenn! köszönöm néked ezeket a szenvedéseket, amelyek szívem érzékennyé teszik a mások nyomorúsága eránt. A jó állapot öszveszorítja az érzést, bebőröndzi a szívet. - Csak magát szereti a gazdag, fut látása elől is a nyavalyásnak, mint a kényeztetett gyermek. Ezek énkörültem mind olyan kőszívűek...

Egy özvegy vonta meg magát, két szép gyermekeivel, egy alacsony zsellérekunyhóban falunk végén!... Senki sem tudja, honnan jött... Állásában s viseletében hajdani jó állapotjának maradványi jelentik magokat.²² Beszédje jó nevelést mutat. A szomorúság s bánat könnyörögnek a szánakozásért lefüggesztett tekintetéből. Szerettem első látásra ezt a szenvedő anyát. Gyermekei testvéreim lettek... A boldogtalan oly örömet csatolja magát a boldogtalanhoz; itt talál egyetértő szívet, melyet a balsors csapdosásai meglágyítottak. A boldog hideg tekintettel megy el mellette, és szalad azon kedvetlen érzéstül, mely belső részében titkosan mozog: Neked is így eshet! - Senkinek sem alkalmatlankodik. Gyermeki s bánatja társaságában egyedül él.

Mi az, hogy engem kerül? Midőn találkozunk, miért, hogy egy csendes „jó nap” mondással odább megy? Engem is olynak vél, mint a többiek... vagy talán kevély? Még nyomorúságában is felemelt szívű?... Ó, ha az, szeretlek, nagylelkű asszony! ezen nemes kevélységedért is. Ne építs az emberekre; semmit se reménylj. A szerencsétlenség elveszti fullánkja leghegyesebb éleit azokon, akik elfelejtették a szemfényvesztő reménységeket... De talán szégyenled - hogy nyomorult vagy. Jer karjaim közé, kedves boldogtalan! én is a vagyok.

VI

Szomszédságunkban gyermekségem társait ma, sok idő múlva meglátogattam. Közel egy időben vannak velem, együtt laktunk egy tanítónénál... Kellemetes tavasza az első emberi életnek, mint a reggeli álom, eltűnsz! Ártatlanul éltünk, nem vájta kívánság szívünket, nem szédítettek a reménységek. Szorgoskodás nélkül láttuk felkelni s lenyugodni a napot; a jelenvaló betöltötte kis szívünket könnyen szerezhető óhajtásaival. Egy báb volt legbecsesb jószágunk, egy szabad óra legboldogabb időnk és egy cifra csekélység legnagyobb örömünk... Feltámadtak ezek az emlékezetek szívemben, midőn hozzájuk készültem. A nyájaskodó barátkozás képzelései kísértettek hozzájuk.

Módos, de hideg volt a fogadás. Az emberség szoros köteleivel lebékózva minden szó.²³ A mesterség²⁴ erőszakos törvényei szerént minden mozdulás. Buzgott a száj a szép üres hangoktól, a szív - hallgatott. Akkor nemrégén jöttek vissza a városból. Tele voltak annak boldogságaival. Unalmas volt itt kinn nekik minden. Nem volt játékszín,²⁵ nem bál!²⁶ nem körülök sürgölődő s enyelgő ifjak. A ruhatartóból minden módikat²⁷ elészedtek, és belső kevélységgel mutogatták... Hívtak a farsangra, amikor atyjok kedvéért bált ígért tartani... Újonnan megtréfáltak képzelődéseim, én gyermektársaimat nem találtam.

²² mutatkoznak

²³ Rideg udvariassággal bástyázták körül minden szavukat.

²⁴ mesterkéeltség

²⁵ színház, multság, látványosság

²⁶ A táncmultság a korban az egyetlen társasági alkalom volt, ahol a fiatalok szabadon megismerkedhettek egymással.

²⁷ divatos ruhadarabokat

VII

A hiba enyim, én vagyok rossz és igazságtalan. Az atyák szeretik gyermekeiket. Társaimat tetézi atyjok sok ajándékkal, minden vágyódásaikat betölti, még mikor azok ki sem fejlődtek. Azok kedveltetők - én, látom, komor, kedvetlen, békételen vagyok. Nem közitekbe illem, én azt magam is látom... Miért, ó, miért öntött belém a természet oly visszas indulatokat? - -

Lám, én titkon sírok. Ha atyám éjféli álmomból mennydörgő szavaival felrezzent, vagy általverő tekintettel mordan néz, én hallgatok, készen teszek mindent. Ha testvéreim fennyen parancsolnak, mert van pártfogójuk, én ellenszólás nélkül, legmakacsabb akaratjukban szolgállok. De ki lenne az a gondolatlan, aki ily állapotban vagy buta ne lenne, vagy szomorú?

VIII

Szép volt a reggel. A hajnal könnyező szemmel költ fel. Frissítő szellők lehellettek. Az illatok fellegei széjjelhaboztak a nedvesített mezőkön. A megvidított egész teremés mosolygott. Vig volt az én szívem is. - Határos a mezőkkel, melyek kertünk mellett elterülnek, egy kedves fiatalas.²⁸ Az alja puha, zöld hanttal kipárnázott és tiszta. Az én sok reggeli zarándokságim helye. Egy könyvvel kezemben lépegettem elé a gyönggyel kirakott téren, míg az erdőcskének boltozatjai alá jutottam.

Szívet felemelő jelenés! az özvegy két gyermekeivel itt térdepelt egy hanthalmocskán; kezeiket az égre emelték ezen kisdedek, és végezték anyjuk után reggeli áldozatjokat. - Ott, ahol állottam, leestem én is, és imádtam az Örökkévalót...

Egy fának árnyékában ült le ez a jó anya; kisebb gyermeke fejét ölébe eresztette, a nagyobb fennszóval olvasott... Leszegezett bús tekintetét függesztette kis gyermekére, egy könny reszketett szemében, és sóhajtás mellett kérlelő tekintettel az egekre nézett...

Gyönyörű csevegéssel megállította a kisebb a nagyobbat... „Miért sírsz, édes mami! majd megjön atyuska! ugyé megjön? Én elmegyek a kis kertecskénkbe, és néki bokkrétát kötök, ő pedig nékem hoz sok-sok holmit.”²⁹ A nagyobb, aki tudta valamennyire érzeni, mit vesztett el: „Nem jön meg atyuska többet szegény! Bezárták egy setét boltba,³⁰ és a fekete emberek elvitték.” Szívet szaggatták ezek, és szemét keszkenőjével eltakarván, felállott.

Az én szívem majd megrepedett. Sűrűn szakadtak könnyeim, és anélkül, hogy tudtam volna, közelíttem, és egyszerre sírva-zokogva egymás karjai között találtuk egymást.

IX

Esméretségünk egyetlen a maga nemében. Házacsckájához kísértettem. Szívemet hasogatta, midőn láttam házi eszközeiben azt a szomorú elegyítését a városi tisztaságnak a falusi szegénységgel... Itt egy tükör állott, nagy és gazdag, előtte egy fejr, rossz asztal... amott egy selyemkanapé és körulte szalmaszékek... Halvány, szép orcáját gyenge pirulás futotta el... Ágya felett függött egy szép férjfiú képe. Mindezeket én felfejteni és egyeztetni nem tudtam.

²⁸ lugas, liget

²⁹ ajándékot

³⁰ eltemették (bolt = sírbolt)

X

A szánakozó irgalmasság számkivettetett. Miért meresztenék szemeket az emberek, midőn látják, hogy valaki áldozik az emberiségnek? Ritkaságának ez a bámulás bizonyossága. A paloták rézzárjai a nyomorult előtt legerősebbek. Az együgyű egyenes lelkével - nem siránkozik, de segít.

Alattomban varrtam egynéhány apró ruhácskát barátném kicsinyeinek. Sok éjjel, midőn mélyen hortyogott a háznál minden, és egymást felváltva hangzott a kakasszó egy végtől a más végig, szorgalmatosan öltögettem; előre képzeltem azon kis lelkek repesését, mint fognak benne magoknak tetszeni... Ő, ez a képzelődés szebb volt egy szép álomnál, jobban megnyugtató egy éjféli hortyogásnál!... Készen volt ajándékom. Lopva felöltöztettem a kicsinyeket, kik azalatt is nehezen tarhatták vissza lármás kis örömeiket, és nagy szorgosan titkoskodtak. Én előre bementem, és meghagytam, hogy nemsokára utánam jöjjenek be új köntösökben...

Én barátnémmal beszélgettem, várván őket. Egy jólelkű öreg falubeli tehetős gazda belép, és engem ott látván, kevéssé megháborodott,³¹ de magát öszveszedvén: „Feleségem - úgymond - szerencsés volt a lentermesztésben; az ifjú asszony ez idén nem vetett: a kis cselédek sokat elnöknek,³² ne utálja meg szegény ajándékomat; ha pedig ideje nincs megfogni, az én Erzsím azt is megteszi...” Zavarodva volt az asszony, egy könny görgött le orcáján, kezét az öregnek megfogta: „Köszönöm, édes szomszédom.” Ennyit mondhatott. Ekkor -

A kicsinyek kiáltozó örömmel berohantak. „Nézd, mami! nézd, be szépet hozott nénink!” Szótalan állott, általölelt, és ábrázatját kebelembé takarta. „Barátném, ez az én szívem rossz, nem tanulta még meg a jótételt pirulás nélkül elfogadni.”

XI

Ez az epesztő egyformaság kiemészt unalmával. Egy nap olyan, mint más... Azon baj, azon kínzás, azon reménytelenség... Az idő szakasza felváltja a mást. A nyári hő meleg összeolvad már a hívésséggel, mely az ősz közellétét jelenti. A szürke napok sokasodnak. A gyenge felhőkkel bevont ég gyakrabban meglátogat édes melankóliájával... Az én állapotom mindég ugyanegy. Így kell-é nékem vajjon mindég élnem?

XII

Szükséges az embernek az ember. Ki rontja össze azt a hatalmas kívánczóságot, hogy egynemű valóságokkal élhessünk? Ez a kőszirt visszahangzja panaszaikat, de nem érti, az estvéli szél széjjelhordja szárnyain sóhajtásait, de nem érzi, az én lelkem atyafias lélek után vágyódik, szívem keres véle egyező szívet...

Ó, mind ily fagyos és gyémántszívűek-e az emberek?... Hol az a szerető teremtés, amelyhez mindég közelebb és közelebb szorulhatnék, amely mégis szívesebben reám hallgatna, mint mások, és ó - amely mégis sokban jobban megértene, mint ezek, amely követné érzésimet, és elfogadná, és amely minden mások felett énhozzám, és csak énhozzám, és őhöz én lennék kapcsolva?...

³¹ meglepődött

³² a gyerekek gyorsan kinövik a ruhát

XIII

Az ember nyomorúságai véghetetlenek! - Szegény, szenvedő barátném! Most már elhiszem, hogy vég nélkül nyomorult vagy. Még most is hallom szavaidat, midőn történetedet lebeszélted.

„Az atyám (úgymond) gróf **³³ jószágainak főtisztje volt. Nagy fizetése mellett nagy volt jövedelme is. A pompa és az egész városi bujaságok véghetetlen serege nálunk tartottak szállást. Sok gyermekei közül a legifjabb én voltam.

Fennyen láttam,³⁴ bizván atyám nagy értékében; gondolatlan képzeletem a lehetetlenségekkel hízelkedtek magamszeretetének. Vidékünk legszebb, legtehetősebb ifjai körültem udvaroltak. Az én szívem gyermekes képzelődéseimtől vezetettvén, nem érzett egyebet a szilaj multságok kedvelésénél. Nevettem az indulatot, és a szerelmet csak nevérol esmértem.

Az anyám nagy születésű³⁵ volt, erántam való szeretete nálam is oly házasságot kívánt. A középrend³⁶ még csak igen nyájas tekintet sem érdemelhetett tőle. Az ő magas képzeletei az enyimeket is elragadták, s elszédítettek engem teljességgel. Minden boldogságom a külső fény - a rang és a névtől függött.

Az ember nálam gondolóba sem jött... Úgy rendelte a jó ég, hogy a kettőt egyben megtaláljam.

Báró ** csekély értékű³⁷ lévén, először talán a hasznos házasodásnak reménysége alatt jött hozzánk, de azután indulatosan megszeretett. Az ő leírhatatlan kedves, okos módja, szép vezetése és érlelt bánása, de leginkább eránta égő szerelmem a szeles gondolatlanból egy jó és tisztán szerető leánykát, és végre egy hiv feleséget formáltak... Mennyei boldogság volt ötesztendei házasságom. Ezek a könnyek az ő emlékezetének folynak, és korántsem panaszok az ég ellen. Aki szerfelett boldognak engedett lennem öt esztendeig, nincs jussom ellene zúgnom, ha most nem a vagyok.

Megholt nemsokára az atyám. Nagynak vélt értéke adósságai kifizetése után kevés volt. Számos gyermekei között ez a maradék felosztatván, igen-igen csekély lett. Férjem, hogy haszonkeresés nélkül is szeretett és hogy nem ez indít'okból vett el, azt tudom; nem várta ugyan ezen véletlen kimenetelt, de túrte és szememre sohasem vetette.

Királyi tisztsége, melyet viselt, csekélyebben táplált a középszerűségénél.³⁸ A nagyvilág értetlen és véghetetlen praetensioinak³⁹ eleget nem tehattünk, sokszor kellett apró adósságszerzéshez folyamodnunk. Várta, munkálta ez a jó férj előmenetelét, melyet oly példásan megérdemlett, de ezen reménységek közepette elragadta tőlem s gyermekitől egy sebes forróhidgeg.

Nyomtak kéméletlenül kölcsönözöink. Kevés értékem azoknak kemény kezeiknél hagytam. Első időmkori érzéseim egészen el nem hagytak, a külső fényhez hozzászoktatott szívem a szegénység pirulását a városban ki nem állhatta, és ide jöttem gyalázatomat eltemetni és

³³ Levelekben, naplókban így jelölték a titokban tartandó személy nevét.

³⁴ gögös voltam

³⁵ arisztokrata, főnemes

³⁶ köznemesség

³⁷ szegény

³⁸ A XVIII. században udvari tisztséget viselni magas rangot, csekély fizetést jelentett.

³⁹ követelményeinek, igényeinek

szegény lenni legalább esméretlenül. De, kedves barátném! ez még nem mind, ami bánt!... Nevelésem magas és pompás volt, az örökké tartó boldogsághoz szabott, és kézimunkával magam s ártatlan árváim nem tarthatom; szolgálni⁴⁰ - ó, barátném! nem vehetek annyi erőt ezen kevély szíven, hogy azt tudnám... A legszükségesebb dolgok maholnap nálam kifogynak. Én!... de gyermekeim éhen nem láthatom halálos fájdalom nélkül... Ó, én vagyok szegény gyermekeimmel a legnyomorultabb teremtés!”

Miért nem vagyok én gazdag?... Istenem! miért nem áldottál meg tehetséggel, én odaadnám néki mindenemet... Mit kívánok? Ha szabad kívánom: Isten! segíts te őrajta... így elkerüli a jótétel-elfogadásánál a felpirulást. -

XIV

Ily édesen szenvedni; szomorkodni, anélkül hogy tudnád - miért?... az egyedülvalóságot jobban kedvelni minden mulatságnál; örömet magánosan lenni a világos tavaknál, a kőszálakon és a homályos erdőségben, minden gyönyörűséget csak az kies⁴¹ természetből szívni vagy csak egyetlen egy léleknek társaságát kívánni, akinek ezt mind megmondhatnád, és aki azt mind elfogadná... Micsoda, ó, micsoda állapot ez? Itt olvadnak egybe a menny gyönyörűségei a kínok helye gyötrelmeivel...

XV

Mi könnyebbek azolta a szenvedések, hogy azokat kiönthettem. Barátnémmal együtt sírunk, együtt panaszkodunk. Ó, ha visszateszem magamat hajdani állapotjába, mely boldog volt ő akkor, és mely boldogtalan most... De mégis, lám én soha jó napokról semmit nem tudok. - Az ő Károlya (így nevezi volt férjét legörömostebb), ha ő azt festi, eleven s szinte látható színekkel rajzolja, látom, esmérem s szeretem én őt!... ha lebeszéli azt az egyességet, azt az egymás lelkébe és gondolkozásába való átalolvadást, azokat az apró és mégis oly igen-igen édes házi örömöket, az ő határozhatatlan érzéseiket, azokat az alig tapogatható és mégis oly igen hatalmas érzéseket - vélek élek, vélek vagyok. Boldognak mondom barátnémat, mert tapasztalta a boldogságot, és boldogtalanak magamat, mert lám én soha jó napokról semmit sem tudok.

XVI

Epét öntenek még ezen kis öröömbe is. „Nem kell a csinos társaság néked, azt mondják, már a koldusokhoz kapcsolod magad.” - Istenem! bocsásd meg ezt a káromlást nekik, azt a merész rövidlátást, amely a te utaidat keresztülhatni akarja, és a nyomorúságot a megvetés méltó okának teszi. Nem ver olyan szív sok drága fedél alatt, mint ennél az asszonynál, és vajjon oly igazán verne-é ez a szív a drága fedél alatt?... Ez a melegen érző koldus kedvesebb nekem a ti hideg, csinos kevélységteknél...

⁴⁰ Itt: anyagi juttatásért munkát vállalni.

⁴¹ barátságos, kellemes

XVII

Bocsáss meg, természet, hogy kis ideig elfelejtettelek. Hiszem a barátság érzése oly igen közel van a te szépségeid érzéséhez! Szép vagy te, midőn kellemeidet elhányod is. - Az én kis hajlékom temérdeksége ritkul, lassanként elveszti már zöld koronáját, és midőn így írok, egy öszvefonnyadt sárga levél panaszolva s búcsúzva esik pennám alá. Az puha sétálútakon hallik a lehullt száraz levelek szomorú zörgése, melyeket a sivatag őszi szél öszveráz... Magános csevegéssel repdes a madár a pusztá s lefosztott ágon, melynek titkos barlangjai alatt a boldog tavaszkor párjával a szerelmet érzette s éneklette. A természet szünnapja beállt. -

Nehéz szívvel vál el tőled barátnéd, és nehezebb szívvel engedi magát bezáratni az emberek szorosabb társaságába. A te édes örömeidnek emlékezete, szép természet, vigasztaljon meg, mikor te nyugszol: azoknak megérkezésének reménysége vidámítson meg, ha az emberek keserítnek!...

XVIII

*Barátném*ban tanítónét találtam. Mely sok új és esméretlen igazságokat hallok szájából. Láta az emberek cselekedeteit, esméri a világ ítéleteit és szokásait. Az ő széles tapasztalása fő iskola nekem itt az én félre való szegletemben... Az én vágyódásaim teljesedni kezdenek! Mi történik túl a mi határinkon, azt őtőle hallom. Milyek az emberek más környülállásokban,⁴² azt őtőle tanulom. Sőt magamot is, ki magammal egyező nem voltam, magamot - ezt a nagy mesét - magamnak felfejteni nem tudtam, jobban esmérem, jobban megfogom. Új világ, új játékszín nyílt meg szemeim előtt, és én - ő, mely jól érzem magamat ebben az újban, mivel az eddigvaló oly túrhetetlen volt.

XIX

Mint omlik a zápor kívül, mint csapdossa az üveget. Vak setétség fekszik a falun. - Mely édesdeden esik ezen keskeny kamrácskában a pislogó, gyenge világnál a beszélgetés, mely jóízűen esik itten belőlről hallgatni az eső zuhogását és közel öszveszorulni jó barátnémmal... Gyermekkoromban ily estvén, ha a rokka kerekei zörgöttek, és dajkám iszonyúságokat mesélt, én pedig félénken hozzáragaszkodva, hátratekinteni is rettegtem, és mégis oly örömet hallgattam; - ilyformán érzem most magamat! különösen emelődik mellyem; homályosan érzelt képei a jövődönök lebegnek előttem. A kicsinyek alusznak; barátném Károlyának képére függeszti szemét, s lassú sóhajtással szenteli emlékezetét.

„Ó, barátném (megfogá egyszerre nagy indulattal kezemet), a gyötrelem és gyönyörűség határosak, és minden szempillantásban öszvetalálkoznak. A szerelem a legmagasabb tetője a boldogságnak, de változhat a boldogtalanság legmélyebb örvényévé.”

Legelső volt ez a szó, melyet a szerelemről hallottam. Ez az indulat, melyet magamnak kifejtteni nem tudtam, érzettem, hogy bennem lakik. Figyelmetes lettem.

„Közelít ahhoz az időhöz, ahol ezt a szív felindulását tapasztalni fogja. Hagyja magát jó korán tapasztaltabb barátnéjától megintetni. Nem vagyok én sem oly érzéketlen, sem oly irigy, hogy tiltsam azt, ami életemnek legszebb részét boldoggá tette. De - esmérje meg azt! A titkolás itt helytelen, és annak rejtegetése csak egy indít'okkal több annak kívánására.”

⁴² körülmények között

Szemérmesen lesütöttem szememet, és belső kívánással vártam, hogy folytassa beszédét.

„Ha kérde tőlem: Mi a szerelem? aligha azt megmondhatom, holott azt oly elevenen éreztem. Sokat mondok róla majd, de nem fogadnám fel,⁴³ hogy azt megértse, míg magát benne nem érzi. Sok részben megfoghatatlan leszek most, amit annak idejében oly világosan meg fog érteni. De a messziről villámló dörgés előtt nem hasztalan az idején való óltalomkeresés. Érkezése bizonytalan, de jövedele bizonyos. Fegyverkezzen fel, édesem! az értelem jó elszánásaival, hogy azt veszedelem nélkül várhassa.”

„Ne rettegenj előtte, ne szaladjon előle - de vigyázzon. Ittlétének egy fő célja a szerelem: de boldogtalanságának legfőbb eszköze is lehet a szerelem.”

„Nem kárhuzatos indulat az; a jó természet oltotta azt szívébe. Szeressen! de a természet és a józan értelem törvényei szerint; a szerelem jó! - de a vak szerelem veszedelmes.”

„Ez az édes szédélgés, ez a szemfényvesztő elbódulása a szívnek nem a mi hatalmunkban áll. Nem akarunktól függ, hogy szeressünk - de az okosság azt megelőzheti, hogy azt ne szeressük, aki arra nem érdemes.”

„Jobb formálást és helyesebb gondolkozást találok benne, édes jó barátném, mintsem hogy azon leánykák száma közé elegyítsem, akik ezt az indulatot nemesebb részéről nem esmerik, akiknek minden kívánságok a férj, és minden félelmek a hosszú és megvénült szüzesség, akik minden megfontolás nélkül a legelsőnek, akinél élelmeket találják, és aki által szüleinek hatalmokat lerázhatják, karjai közé vetik magokat. Azok a gondatlanok, akik férjeiket minden előrenézés nélkül választják, és azt a lakodalom után kezdik esmérni. Megbocsáthatatlan gondatlanság! egész élet boldogságát egy órának vak rendelése alá vetni... Ó, barátném! ne szégyenljen erről az élet nyomós pontjáról magában gondolkozni, ne szégyenljen vélem róla értekezni...”

„Fontolgassa meg, mely férjével gondolja magát legboldogabbnak; melyet képzél olyannak, aki vágyódásainak minden részének megfelel. Csináljon magának egy eleven képet, és - most, midőn az indulat vakító fellege nem tévelyíti, hidegen, egyenes szívvel húzza próbára ezt a képet; vesse, ha bízik értelmében s egyenességében, az én próbakövem alá is; legyen hozzám bizodalommal, és ne titkoljon el semmit... így, ha ez a kép áll, így megmarad - ne bocsásson meg egy kisebb vonást is, amely ettől eltávoz. Keressen ehhez a képhez hasonló valóságot - keressen és feltalálja!...”

XX

Nyughatatlanság volt az éj, mely ezt az estvét követte. Őszveszorította szívemet barátném tanítása. Vágyódásaimnak sok érthetetlen mozgásait láttam felébredni. Sok homályos érzéseimet egyszerre, mint a semmiségből előmbre toppanni... Sok álmaimból őszveszövött kép lebegett előttem, melynek valóságos mását az emberek fiai között még nem találtam, mely szívem rejtekébe volt edzve, és melyet csak halkal éreztem, és magamnak csak vakon tudtam kifesteni. A reggel ébren lepott meg... A keskeny és magános völgy lakosa, mikor a hegynek, mely lakhelyét keríti, tetejére legelőször felhág, látja a térséget, mely lábai alatt elnyúlik, a messzeség homályába beborított vidéket és a tárgyakat mint árnyékokat szemléli, egy nagy véghetelenség és zűrzavar nyíl meg előtte, néz, lát, de semmit meg nem különböztet. - Így vagyok én most! -

⁴³ de nem hinném

XXI

Fagyosan fújt az eső után a reggeli szél. A dér lepusztította a vetemények és a virágok leveleit, szomorú feketével vonta be lemart áldozatjait... Friss volt a levegő; vidámságot szívott be minden lehellet. Víg orcával tértem meg atyám házához; még minekelőtte ideje lett volna a pirongatásra, hogy házán kívül töltöttem el az éjjelt, kezét csókolván, a leszaladó záport okoztam kimaradásomért.

„Mi asszony az, akit mindnyájan nem esmérünk, és akivel barátkozol, vagy te sem esméred, vagy mi is?”

„Ha megengedi, uram atyám, örömet. Meg fogja tapasztalni, hogy megérdemli a becsülést.”

„Miféle hát? Ki volt az ura? Miből él? Micsoda nemből származott!...”

Maradj a te magánosságodban, becsülhetetlen asszony, itt a te szívedet nem fogják nézni.

XXII

„*Ne fusson a társaságtól, édes barátném, de ne is helyheztesse minden boldogságát a társalkodás mulatságaiban. Éljen magának - de másoknak is. Ó, tudom én, mely édesek a magánosság örömei. Ellensége volnék, nem barátnéja, ha ezektől, melyek oly kedvesek minden érző, minden szép szívnek, megfosztani akarnám. De oly igen elszoktatjuk az egyedülvalóságban a szívet, elkényeztetjük és fajtalaná⁴⁴ tesszük magunknak a társalkodás örömeit. Vannak még sok jó lelkek, akikkel az élet útján összeakadunk, ó! mely szép azokkal barátságosan kezdet fogva keresztülvándorolni az életem... Vannak, akikkel ha nem napokat, de órákat kieszen eltölthetünk. A magánosságban öszveszorul a szív, és megakaratosodik... holott, lelkem barátném! mi szegény asszonyemberek akarata nélkül vagyunk, legalább anélkül kell lennünk, ha szeretjük a magunk nyugodalmát; másért vagyunk teremtve, nem magunkért, mások által, és magunkban semmik vagyunk. - Fogadja el örömet társai hívogatását. Örüljön, míg ideje van. Nézzen körül, és higgye el, mindenütt talál olyakat, akiknek találásán örülni fog.”*

Így bátorított barátném, midőn társaim közül egy neve napját innepelte, és bálba engem is hívogata... Kimondhatatlanul kedves tréfával és mosolyodva így ereszte el magától: „Keressen, és feltalálja! Isten hozzá! (megcsókolva és tréfás fenyegetéssel) megharagszom, kedves Fannim! ha szívét épen haza nem hozza.”

XXIII

A nap eltölt a készülétekben. Testvéreimre minden drágaságait felrakta anyjok. Én ökörlék szolgáltam; az ő csinosgatások úgy elvette az időt, hogy magamra kevés maradt, s minthogy nyughatatlankodtak, abból örömet semmit sem engedtek volna... Nem tagadom, itt felbuzdult magamszeretete: Miért álljak én hátra? miért csak azoknak mindent és nekem semmit sem? - Ó, képzelődés, a te írod mindenkor gyógyító. Nemcsak egy módja van a tetszésnek, gondolám alattomos ravaszsággal magamban, legyen tiétek az egy út: vakítsatok! a fény nem kelleme-tesség, a cifra nem szépség. Én az együgyűséget választom... Fejér, tiszta ruhát vettem ki, hajam természetes színében, szorgalom nélkül rendbe szedve,⁴⁵ egy rózsa minden más ékesség helyett belészúrva, derekamon egy övpántlika - s így kész voltam...

⁴⁴ súlytalanná, rúttá

⁴⁵ felesleges pipere nélkül megfésülve

XXIV

Alkonyodott, midőn a kastélyhoz közelgettünk. A számtalan gyertyák világa előnkbe lobogott. A muzsika csendes és alacsony zengése, mint a reggeli álom árnyéka, messzéről hangzott előnkbe. Rendkívül érzettem magamat. Szívem akaratom ellen dobogott. Rettegés és valamely nem tudom mi, elfojtott. Félénkségemet s parasztos szemérmemet dorgáltam magamban. Azt véltem, az sokaság irtóztatott, és bátorítottam magamat...

Megérkeztünk. Elénkbe futottak társaim, akik az öröm miatt magukon kívül voltak: „Lám, uram atyám farsang előtt betöltötte szavát! vígan leszünk; ugyé, Fanni kisasszony, víg lesz velünk? Vannak itt sokan, sokan! a városból is jöttek ki egynéhányan...” így csevegtek nyájasan, és énmiattam elfelejtették mostoh'anyámat s leányait. Már is egy megbocsáthatatlan véték!

Kedvetlen orcával lépett be a palotába. Én erőszakoskodtam magamon, hogy vidám legyek. - Minek tulajdonítsam, nem tudom, megjelenésünk figyelmetességet okozott. Társaimtól és más sokaktól körülkerítve mindjárt az ajtónál elszakadtam az anyámtól... Még öszve sem szedhettem magamat, midőn felsőruhám rólam lefosztva volt, és táncolnom kellett.

A tánc mozgása, a vér sebesebb kerengése, a sokféle tárgyak, a ritkaság, újság és a muzsika megvidámítottak. A közörm engem is elragadt, és ami régen nem voltam, víg lettem. Enyelgettem, szökeltem társaimmal. Nevettem, amit ritkán teszek, egész szívemből. Hány megbocsáthatatlan véték, melyekért magánál a lakoltatást feltette mostoh'anyám...

XXV

Kifáradtam. A személyek és tárgyak sokasága széjjelragadozták képzelődésem, amely még eddig nyugvóhelyet nem talált. Leültem, és itt volt egy kis időm magamat körülnézni. De - ó! látás, amely minden inaimon mint láng keresztülcsapott, látás, amely életem minden pontjait betöltötte... Egy ifjú! ó - milyen ifjú! - háttal az ablakhoz támaszkodott, két karját öszvekapcsolta, és gondolatokba merült. Tévelygett tekintetem, mindenfelé nézett, tántorgott, és újra - hatalmasan, minden erőn felül visszarántódott hozzá - a hasonlíthatatlanhoz. Orcám veres tűzzel égett, és szívem rettenetesen vert... Reám tekintett... Mi az, amit a teremtő egy tekintetbe helyeztet? Ez a szó minden hang nélkül, ez a beható, értelmes és minden hangot haladó beszéd, ami egy tekintetben fekszik... Ó, ez a tekintet, úgy érzem, úgy! minden tetemimben, mit mondott ez a tekintet, és ki nem mondhatom...

Az én szívem repdesett elejébe annak, akit nem láttam, és most első látásra enyémnek esmértem, akit szívem hangosan, érthetően kiáltott: Ez az! Eltűnt előlem minden, az egész világ körültem semmivé lett, őt láttam, őt érzettem, csupán csak ezt a kívánva kívántat. -

Bátortalanul, orcája gyenge pirulással bevonva, mintegy magán erőszakot téve, felém jő... Ó, Isten! az ég és a föld feküdt rajtam. Az öröm, a félelem, boldogság, rettegés - minden, minden indulat tolongott mellyemben. Mit szolt, nem tudom. Én mit szoltam, azt sem tudom... A táncban ezer hibákat, ezer zavart tettem - míg magamhoz jöhöttem.

XXVI

Ki ez az idegen, aki mint felső valóság⁴⁶ megjelen sebesen, és szívem meglepi, ez az esméretlen, aki oly egészen - egészen elfoglal. Ifjak akadtak előmbe szebbnél szebbek, elmémbe sem ötlöttek, számtalanok hízelkedve kedvem keresték, én meg nem indultam... erem nyugodalmasan vert, szívem hallgatott, mint soha nem éltek, emlékezetemben nyomot sem hagytak... Ez a csudálatos esméretlen előmbe tűn, és bájoló, titkos erővel magához ragad. Tekintete öszveolvaszt, tapintása tüzet önt orcámra - s szegény szívembe. Félénken tekintek mindenfelé, mert rettegek, hogy már talán magamat el is árultam. Szemébe nézni senkinek sem merek, mert tartok, hogy titkomat szememben olvassa... kérdezni sem merészem - mert az okát eltalálnák... ó, ki az az idegen?

XXVII

Teréz, kinek névnapján itt vigadtunk, mellém érkezik. „Megint szomorkodik. Máris oda kedve?”

„Fáradt vagyok, lelkem Tercsám! nem szomorú.”

„Dicsőségesen táncol az a T-ai Józsi.⁴⁷ Ugyé? Úgy szól, mint a gondolat. A taktust úgy tartja, mint mester. Lám bezzeg, aki városból jön... Ezek itt csak úgy tántorognak, hol a sleppem⁴⁸ szaggatják sarkantyújukkal, hol a lábujjamra hágnak, mint részegek, hol a térdemet koppantják, hol a más párhoz csapnak, majd kiugrik az agyvelőm... De ő a levegőben viszi a táncosnéját, azt hinné az ember, hogy úszik? Ugyé?”

„De ki az a T-ai?”

„Akivel csak most táncolt. Az atyja kapitány. Minket jól esmér a városból, azért jött ki a többiekkel.”

Itt táncba hívták.

Én gyermekes teremtés, én! - kivallom gyengeségem... A könnyek fojtogattak, szívem ólommal változott, s majd leszakadt, mert láttam, hogy - Teréz is kedveli. Ó, ha más vele nyájasan beszélt, mint nyilamlott mellyembe, ha ő mással egyet szólt, mint hasította szívemet!...

XXVIII

Az éj sebes és enyelgő szárnyakon elreppent. A gyertyák lassanként kialudoztak; gyenge és pislogó lángjaik mintegy erőlködve kapdosták utolsó világocskájokat. Nehezedtek a szemek, a párok ritkultak, a palota tágasodott... Ó, rövid, igen rövid éj! miért nem kötötted fel most önlábaidat, melyekkel sokszor körültem resten hevertél, és a hajnalt átalkodva letartóztattad!...

⁴⁶ égi lény

⁴⁷ A valóságot utánzó, a korabeli irodalmi művekben általános, szándékos rejtőzködés; szerelméhez, Markovics grófnőhöz írott leveleit Kármán mindig így írta alá: K-nod, K-n.

⁴⁸ földre érő ruhaszegélyem, uszályom

Mint halálos szentencia,⁴⁹ úgy hangzott fülemben a - készülj! Vontatva szedtem össze felsőruháimat, és ebben a foglalatosságomban hűséges és kedveltető segítőttem volt T-ai...

„Mint a test a lélektől, úgy esik megválnom a kisasszonytól!” - azt monda, és a bánat láthatóképpen festette magát kékelő magas szemében.

Vidámságot vontam orcámra nagy erőltetéssel, és ha szinte kelletlen is, mosolygást húztam számra, és tréfálva azt feleltem: „Hiszi az úr a feltámadást?...”

Kevésbé meghökkenve, de magát öszveszedve s kezem indulatosan megcsókolván: „Ha a kisasszony reménylenem engedi - hiszem.”

Karja alá ötöttem karomat, és barátságosan elhúztam, s mondám: „Aki hiszen - idvezül...⁵⁰ Menjünk!...”

XXIX

A kocsi zörgött a kapu alatt, és az én szívem reszketett!... Mindent elnyomott kevés idő múlva a kocsiiban az álom, egyedül én valék ébren. Elöttem mindenkor az ő árnyéka lebegett, fülemben a muzsika zengése csengett. Minden mozdulása, hangja, fordulása szemem előtt állott. Nehéz volt mellyem, és vérem járása nyughatatlan. A reggel harmatja egyaránt borzongatott, mint indulatom belső hánykódása... Már ágyamban feküdtem, és mindég ezen egy állapotban hevertem; előttem tolongott a képzeletek temérdeksége, és ily állapotban nyomott el a szunnyadás - amelyben meg újra mindig csak T-ait láttam...

XXX

Az egész nap rendetlenül foly. Fejem nehéz az álmatlanságtól, öszvetörött minden tetemem a lankadtságtól, és szívem - öszve- meg öszveroncsolt. Mi lesz belőlem?... Ő talán felét sem érzi annak, ami engem úgy magamon kívül ragad... Ha ő - csak szokásból, csupa hízelkedésből, csak mutatta, amit nem érzett... vagy ó, ha talán csak tréfált velem, szegény próbálatlannal... vad lángot gerjesztett belső részemben, hogy kínjaimon nevensen; hízelkedett - hogy magaszeregetetét temjénezzze; szerelemmel kendőzte orcáját, hogy egy éjjelt unalom nélkül tölthessen; és most - talán most, midőn én itt törődöm, midőn magammal vesződöm, másnak ugyanazon ajánlásokat fogadja... Távól tőlem, távol, rettenetes félelmek! Ha megigazodtok - ó, akkor bizonyosnál bizonyosabb halálom...

XXXI

Nem! A tettetés nem hazudhat oly mesterségesen... Mely édes tűz fénylett szemében, mely erő, mely éles behatás volt szakadozott szavaiban, indulatos felkiáltásiban, mely gyönyörű zavarodás bátorosan rebegésében, mely kibeszélhetetlen vonzó gerjedelem mély sóhajtásaiban, mely titkos és reábeszélő láng szemérmes felpirulásában! mely győzedelmes könny reszketett szemében, midőn elvált, mely ragaszkodó volt az a kéznymás, midőn a kocsiiba felemelt - nem! a színlés nem majmol ily természetesen; és - ha ez álorca volt, úgy micsoda köntösben mutatod magad, dicső igazság?...

⁴⁹ ítélet

⁵⁰ „Aki hiszen és megkeresztelkedik, idvezül; aki pedig nem hiszen, elkárhozik.” Márk evangéliuma 16:16.

XXXII

Sűrű kinn a levegő, a pelyhek szaporábban hullnak, és nevelik a havat, mely az éjjel beterítette a földet... Én ablakomnál ábrándozom, és késérik szemeim a leeső hópelyheket... A gondolatok kifogytak tőlem, mert csak egy gondolat, hatalmas, mint a halálos fájdalom, elfoglaló, mint a kívánczó reménység, erős, mint az érc és édes, mint a mennyei gyönyörűség, egy gondolat maradt meg nékem, és ez a gondolat - Ő.

XXXIII

Vendég jön, Fanni! bekiált az öcsém. „Sok szán áll tele emberekkel a kapu előtt.”

Már az újságkivánás⁵¹ is elhagyott. Mintha taszigáltak volna, s alighogy tudtam, úgy mentem én is a többiek után, de gondolatim másutt kóvályogtak. Az ebédlőszobán kiléptem, hogy a vendégeket elfogadjam, hát - mint a villám és mint az éjféli jelenés, váratlanul és megfoghatatlanul állott előttem - T-ai. Szinte elárultam magamat, és az éjjeli álmatlanságot kellett okoznom fejem szédelésének.

XXXIV

Itt vette kezdetét esméretsége házunkkal. Mindenek szívét elfoglalta, mindeneket magához kapcsolt. Igyekezett az anyámnak tetszeni, s - megtetszett. Testvéreimet megelőző udvarisággal tetézte, és - reménységeket indított; - mert engem elfelejteni látszott és csak azoknak kedvet keresni... Engem eleinten ugyan megbántott ez a hátravetés, de győzött végtére nálam az okosság... mert ó! jól láttam én azt magamról, hogy szorgosan kerüljük az emberek előtt, akit szeretünk... Az atyámmal országos dolgokról beszélt, egy-két anekdotát titokban megsúgott, és nyomós ábrázattal az ország nagyjainak háziállapotjokat, melyeket a városban minden cipővarga tud, nagy szorgalmatossággal és szinte oly nyomós ábrázattal elészámlálta - és midőn elment, mindnyáján meghasonlottak dicséretében... Testvéreim hátmegett kacagva dicsekedtek tréfáival, és pirulva mondták: „Szép legény az!” Az anyám bizakodó s bíráló hanggal s ábrázattal ítélte: „Tud emberséget!” Az atyám éppen oly nyomós ábrázattal, mint amilyennel ő beszélt, azt állította: „Tanult egy ifjú, és nem alávaló esméretsége van!” - Az én szívem kevély meglelédéssel azt dobogta: „Az én T-aimnak nincs párja!”

XXXV

Az unalom bántotta társaimat. A lármás városi örömhöz szoktatott képzelődések sírt és tömlöcöt ábrázoltak a mezei csendességben. Ezért szaporították, amint tőlök lehetett, magok körül a sokaságot. Ha az udvar tele állott kocsikkal, akkor voltak a vígság legnagyobb tetőjén. Megfogadtatták azokkal, akik a városból hozzájuk kijöttek, hogy egynéhány hetet náluk, kívül töltenek. Engemet is beírtak a vendégek lajstromába. Addig esdeklettek az atyám körül, míg megengedte, hogy én is vélek és náluk töltsék egy kis időt... ó, szegény, magánosságot kedvelő lyánka, mit csinálsz te ott a tolongó zivatarban! az én örömeim nem olyak, mint a tieitek!... De hiszem én övele, ökörlüte töltök majd egy kis időt! T-ai is ott lesz...

⁵¹ kíváncsiság

XXXVI

Még egy napot! még meg egyet! azután értem jön Teréz, azután - meglátom őt... - Rest örökkévalóság! miért mászol oly szenvedhetetlenül lassan!! -

XXXVII

Telerakottan ezen egynéhány napok történeteivel, futottam barátnémhoz... Aprólékos szorgalmatossággal lebeszéltem azokat. Szemre vett!... Lángoló ecsettel festettem T-ait. Elmosolyodott... tréfás dorgálással rázogatta fejét - én elpirultam... ujjával fenyegetett - megzavarodtam. De midőn kezét pajkos vizsgálódással szívemre tette, ha dobog-é? szememet eltakartam.

„El vagy árulva, jó lyánka! ugyé, elvesztetted szívedet?”

Karjai közé estem és kebelébe rejtettem orcámat.

„Ami megesett, azt ki változtatja meg? - Forr már az édes tűz ereidben, azt az én hideg okoskodásim többé el nem fojtják... De nem - édes Fannim! nem is akarom én azt elfojtani. Egyet, egyet kér tőled barátnéd, fogadd meg azt nékem!”

„Mindent! mindent!”

„Elmégy most majd oda, ahol ő van. Vele leszel, vele társalkodol. Légy szemes! - vagy inkább én vigyázok helyetted. Ne titkolj el tőlem semmit; szabadon írd, és írd meg szíved állapotját. Én leszek az a vezérlő kéz, aki a botlástól megmentlek. Légy hozzám egyenes!”

„Oly egyenes, fogadom szentül, mint Istenemhez, midőn az éjfél óráiban szívem előtte kiöntöm. Vezessen! tanítgasson! én szófogadó leszek!”

„Ez a csók legyen pecsétje barátságunknak és fogadásunknak. Írd gyakran, szabadon és egyenesen. T-aidat szeretem, mert te is szereted.”

XXXVIII

Teréz érkezett, de jaj! ő nem jött velem!... Hallgassatok kétségek! El innen! el! mennél előbb, hogy őtet megláthassam...

XXXIX

FANNI BÁRÓ L.-NÉHEZ

R-CRÚL DECEM. 28-KÁN, 17.⁵²

Szokatlan, új játékpia⁵³ van körülöttem, édes barátném! Az én házi magános csendességem, mint a könnyű reggeli álmom elszállott... és én egy lármás, tolongó sokaság között ébredtem fel. Nem tagadom, hogy ezen változásba nehezen egyengethetem magamat. Az én félénk szemeim azt a szabad és zavarodás nélkül való forgást meg nem tanulhatják. Az én orcám a pirulást el nem felejtheti. Titkos hallgatásra szoktatott nyelvem arra a kedves fecsegésre, arra az üres

⁵² A név, helyiség, dátum szándékos rejtjelezésével az elképzelt történetet megtörtént valóságnak tünteti fel az író.

⁵³ Színház, színpad; itt: társasági élet.

hangverésre, melyet mint tulajdonságát a kellemetes társalkodásnak kíván tőlünk a nagyvilág, hiába! csak nem tud indulni... Mintha be volnék szorítva, úgy érzem magam. Nekem itt minden szempillantásom nagy áldozat!

Tudom én, szerelmes barátném! hogy az emberekért élünk, és vélek kell élnünk... hogy az egész körülünk élő világot a mi mértékünkre húzni akarni nagy balgatagság és kegyetlenség.

Ezerszer mondom magamnak, hogy mindent mindeneknél ne keressek. Én mégis mit tehetek róla, hogy azt a szorongatást, mely a társaságban környülvesz, le nem vetkezhetem?

Ó, mely más vagyok én különösen. Mint valami erős zár, úgy esik le szívemről, ha azokkal vagyok, akiket szeretek. Megnyílik szívem és ajakam... íme, itt egy vallástételem hibámról. Ó, ha csak e volna a legnagyobb!...

De - tele vagyok szemrehányásokkal magam eránt. Ő, akit nevezni átallok, T-ai egészen elfoglalt... Vigyázzak, szemes legyek, próbáljam meg őtet! - Ó, lelkem barátném, hol vegyem én azt az erőt ezen indulatok szélvészében, amelyben vergődöm. - Hányszor elárultam már magamat. Egy óhajtozó tekintetét sem hagytam viszonzatlanul. Egy sóhajtását sem vigasztalatlanul... Ha rajta értem magamat, s vissza akartam vonni vigyázatlanúságom, hideg tekintetet csafartam ki, haragos lett - és ezt újra megbántam, s annál engedelmesebbet tettem, amelyen megzavarodtam - elpirultam - helyem sem találtam... Jaj! tudja ő bizonyosnál bizonyosabban, hogy én őtet - vér futja el orcámat, midőn ezt írom! tudja ő, hogy én őtet - szeretem.

De mely tisztelettel, mely tartózkodó indulattal viseli magát!... Ez, csak ez megérdemli, hogy én őtet becsüljem. Minden mozdulásában festve van a szerelem; minden tekintetéből sugárlik ez az édes veszedelmű szikra - és ő hallgat, szemérmes, tisztelő és szenvedő hallgatással...

Én ezt a hallgatást kedvelem! - De kedves barátném! imhol egy hibám újra. Ez a hallgatás nekem ezer gyanút, ezer kétséget okoz. Becsülöm ezen viseletéért, de - mi tagadás benne! szívem kívánná, hogy felbontsa ezt a hallgatást...

Most belépett... látván engem foglalatosan, megállapodott, és fejét hajtva akarta magát visszavonni.

„Háborítom talán?”

„Egy barátnémnak írok, aki megbocsátja, ha egynéhány szempillantással később veszi írásomat...” és megbocsáss, engedelmes lelkű asszony! - én a levelet félretettem.

XL FANNI BÁRÓ L.-NÉHEZ

JANUÁR 3-ÁN, 7.

Együtt hagytál minap veled; az T-ai társaságáért elhagytam a tiédet... Ó, mely különböző ez a két társaság egymástól! - Özönnel ömlik a szó számon, ha veled vagyok, jó asszony!... És ha éjfélig a fáradásig csevegtem is nálad, mégsem beszéltem az elégedésig. - De nézd el, milyen voltam veled!

Székre intettem, hogy fogna rajta helyet. Az az ő kedves bátortalansága, az a magával való küszködése, az az erőszak, melyet elárult orcája, leláncolta a szókat... némák lettünk... kerestem én is a gondolatot, és az előlem elsuhant; a hangot, és az torkomon akadt. Csakhogy az időrül nem kezdtem beszélni.

Készakarva való késedelmeskedéssel hajtogattam a hozzád írt levelet, csakhogy valamit tegyek... azután munkám vettem elől - és mégsem jutott semmi eszembe.

Az asztalkán, mely mellé ült, Gessner Idyllái⁵⁴ feküdtek. Forgatta levelenként,⁵⁵ és szeme néhol megakadt... Épen csakhogy az ürességet betöltsem, kértem, hogy olvasson belőle.

Ha te őt hallanád olvasni - életet s hathatóságot nyer minden szó szájában. Az a tűz - az a jól alkalmaztatott hangadás - ehhez az ő rezegő férjfiúi szava - ó, hallanod kellene őtet, hogy ezt jól képzelhesd.

És mely alkalmasan választott!

„Sápadt, csendes hold! légy bizonyosága sóhajásimnak! - Ti pedig, csendes árnyékok, hánszor sóhajtották ezt: Dafne!⁵⁶ Dafne! utánam!... Édes illatú virágocskák! Harmatcsepp fénylik leveleiteken, mint az én orcámon a szerelem cseppje... Ó, bár - bárcsak megvallhatnám neki, hogy inkább szeretem, mint a méh a tavaszt... A minap a kút mellett öszveakadtam vele, egy nehéz korsót merített meg vízzel. «Engedd, hadd vigyem kunyhóhoz ezt a nehéz korsót!» így szólék akadozva. «Igenis jó vagy» - felelé. Reszketve vettem fel a korsót, s némán sóhajtozva, földre sütött szemmel mentem mellette, s nem mertem néki megvallani, hogy inkább szeretem, mint a méh a tavaszt.”

Reszketni kezdett itt szava, és szeme zugolyában egy könny reszketett.

„Be szomorúan hanyatlasz, te kis nárcisz, előttem; délben még virágoztál, már el vagy fonnyadva, így, ah majd így fogok én is elfonnyadni, én fiatal pásztor, ha megveti szerelmemet.”

Akadozott, s erőltetve és zokogó szóval mondhatta ezt ki. Megállapodott, és úgy folytatta...

„Ha megveti azt, kis virágok, ezernemű füveim, eddigvaló gyönyörűségem, fő gondom!... akkor majd orvosló kéz nélkül fogtok elfonnyadni, mert nekem nem virít semmi gyönyörűség...”

Titkosan kapott keszkenőjéhez, és orozva törölte ki nedves szemét.

„Megfojt a vad gyom, s dögleletes árnyékkal borít a dúdva be! - Te is oda leszel, szép gyümölcsös, kezem ültetése, mely eddig a legédesebb gyümölcsöt termetted; szomorúan állanak majd ki levél és gyümölcs nélkül kiholt törzsökeid a gazból; én pedig alattatok fogom hátralévő napjaimat sóhajtasok között eltölteni... Te azalatt, míg hamvam itt nyugszik, érdemesebb férj ölelései között élj a legtökéletesebb boldogsággal...”

Szörnyű felháborodással olvashatta ezt, alig mondhatta már ki az utolsó szókat a zokogás miatt. Elvetette a könyvet, sűrűen folytak le könnyei; megragadta kezemet, és homlokát reáeresztette.

És kimondhatatlan kínosan gyötrettem. A szánakozás öeránta, az én belső eránta való hajlandóságom, ezen váratlan fordulás, ez az új kedves meglepés magamon kívül ragadtak. Én is zokogni kezdtem... Segéteni magamon nem tudtam, felugrottam, és sebesen kiszaladtam az ajtón.

⁵⁴ Salomon Gessner (1730-1788) svájci író a korban rendkívül népszerű pásztorregényét Kazinczy Ferenc fordításában - Geszner' Idylliumi - 1788-ban adták ki; e magyar nyelvű kötetet idézi Kármán József.

⁵⁵ lapozgatta a kötetet

⁵⁶ Daphne: gyönyörű nimfa (félistennő) a görög mitológiában; amikor a fény istene, Apolló szerelmével üldözte, a szüzesség és a vadászat istennője, Diana borostyánná változtatta Daphnét.

Ó, de mihelyt kívül voltam, mely rettegek fogtak körül, mely óhajtások!... Ő kínlódni fog akaratosságomon!... Ő meg fog bosszankodni ily megvetésemen... Ő kétségbenesvén szeretetem megnyerésérül nem fog többet merni szólni is a szerelemről... A szemérem visszatartóztatott, másként, meg ne ítélj, szívem barátném! kívántam volna ebben a szempillantásban kinyitni az ajtót, berohanni, nyakába esni és tőle engedelmet kérni, hogy az elébb tőle kiszaladtam. Ó, szív! szív! a te ellenkező érzéseidet ki festheti le!

Beszaladtam Teréz szobájába. Azt véltem, hogy a társaság helyrehoz. De mint a kísértet, ide is kergetett az ő szenvedő, kétségbeneső vagy bosszús ábrázatja... Vad zűrzavar és háborodás volt festve orcámon, melyet szerencsémre észre nem vett, mert mélyen be volt merülve egy új fejrevaló öszvetőzésében... Beszél szakadatlanul, én semmit sem hallottam. Ledülve a kanapén, fejem karomra támasztva, merő szemmel itt ültem és - nála voltam lelkeimmel.

Hátratekint Teréz; látja mély andalodásimat... Gonosz tréfával, melyet soha néki meg nem bocsátok, egyszerre sebesen elrikoltja magát: „Itt jön T-ai!”

Ijedt és hangos sikoltással felugrottam. Ő kinevetett, és én elárult, kinevetett lyánka, nem tudtam, mit tegyek zavarodásomban.

Ekkor kitekintek az ablakon, hát ő lovon ül, és erős nyargalással vágat ki a kapun.

Ó, szerettél valaha te is, ugyé, barátném! tudod, hogy nem sokat mondok, ha azt állítom, hogy az ájuláshoz közel voltam. Visszatántorogtam szobámba, lecsaptam magam ágyamba, és keserves zokogással sírtam.

Elment! gondolám magamban. Talán igen érzékeny kevélységét megbántotta kemény, sebes, hirtelenkedő magamviselete és ezt ki nem állhatván, a szégyen elűzte... vagy talán nem remélvén szeretetemet, meg akar kímélni, és nem akar üldözni szerelmével, melyet nékem kedvetlennek lenni gondol. - Talán, hogy a távozás által szívét meggyógyítsa, elment. - Ó, boldogtalan én! én magam kergettem el őtet gondolatlanságommal.

Lassan jövök magamhoz, felveszem könnyes szemekkel Gessnert, és olvasom, és ismét olvasom azt az elfelejthetetlen helyet, melyet ő olvasott, és újra sírok... Ó, barátném, segélj! most segélj, tanácsoddal

szegény Fannidon

AZNAP KÉSŐ ESTVE

A fagyos eső vág odakinn, a szél rettenetesen süvölt. Egy óránál tovább várakoztunk reá a vacsorával. És ő meg nem jött. Már itt vesződöm magam több két órájánál, és mégsem jött meg... Ó, talán, talán soha meg nem jön!

XLI
FANNI BÁRÓ L.-NÉHEZ

JANUÁR 5-ÉN, 17.

Minden rossz éjjelim félelmeit öszveolvastva, minden kinok gyötrelmeit öszveragasztva sem találok képét az éjnek, mely azt az estvét követte, melyen leveleimet írtam... Rettenetes álmok, rút ijesztő képek terjesztették ki felettem denevér szárnyaikat... Hideglelős volt erem járása, fejem nehéz és forró, és minden rettenetes álmainnak foglalatja - ő... Elíjedtem magamtól, midőn a tükör elejébe léptem. Szemem beesett, orcám sárgás halvánnyal betérítve, s lépésem tántorgó és erőtlen... Hívtak fölöstökömhöz;⁵⁷ én engedelmet kértem, s a szobámban maradtam. Fellármázódott a ház, mindnyájan hozzám tódultak, és okát kérdezték változásomnak. A többek között belépett T-ai is... és kezem csókolván, megilletődött tekintettel kiálta: „Istenem! mi oka ezen hirtelen változásnak?” „Aprólékság! amely sebesen jó, és sebesen elmegy.”

Mozdulás nélkül felettem állott, és látszott magának szemrehányásokat csinálni... Én pedig - mit mondjak egyebet? - elevenedtem; kiszéledtek a látogatók. Hálóruhámban a kanapéra hevedtem.

Mellyén karjait öszvekapcsolva, lefüggesztett szemmel, mint egy márványoszlop, úgy állott előttem. Nem akartam kérdezni, hol járt, nehogy eláruljam magamat - és tudni mely igen kívántam.

„Az Istenért, kedves kisasszonykám, mi baja?”

„Kicsiny változás, amely mindöszve sem sokat tesz.”

„Ez a halvány orca - nekem sokat tesz.”

„Rút ideje volt a lovaglásra tegnap?”

„Igazán megvallván, én jóformán nem is tudom. Az én szívemben nagyobb volt a szélvész, és nem is ügyeltem a másra, mely körültem zuhogott...”

„Játszik az úr az egészséggel, pedig azt könnyebb elveszteni, mintsem gondolná.”

„Ahol a nyugalom elveszett, minek ott az egészség is?”

Evvel az ablak felé fordult, és a könyöklőre borulva egy székre vetette magát.

A szánakozás - ellenállhatatlanul vonszolt... Az a gondolat, hogy ez a hasonlíthatatlan ifjú énértem szenved... miattam kínlódik, elfelejtetett velem minden apró gondoskodást, úgy érzetem, hogy szoros tartozásom enyhíteni szenvedését, melynek oka én vagyok...

Vállánál gyengén megrántván elkezdem:

„T-ai! mi baja?”

Minden felelet nélkül megfogja kezemet, indulatos ragadással szájához kapta, érzetem reá hullani meleg könnycseppjeit... Nem bírtam többé magammal, semmit többé nem érzetem... hanem erős, édes és talpamtól fejemig véretem pezsgető ölelését karjának derekam körül, száját, forró csókját ajakamon - amelyet, ó, lehetetlen volt másképp! - én is viszonztam.

⁵⁷ reggelimhez

XLII UGYANAZ UGYANAHHOZ

JANUÁR 10-ÉN, 17.

Szerettetni - egy szívvel, mely a mienkkel egyező hangon ver, öszveolvadni; minden érütését, minden gondolatját egy atyafias lélekhez kötni; magát avval öszvekapcsolni, oly édesen! oly bonthatatlanul! magát más teremtésben egészen általöntve érezni - szerettetni! magyarázhatatlan, megfoghatatlan és mégis oly tüzes elevenséggel érzett szó... szó, amely oly sokat jelent! oly sokat, hogy azt szó ki nem beszélheti!... Bocsásd meg ezen édes tébolyodásom. Érthetetlen voltál te énnekem egykor - érthetetlen minden szerelmes annak, aki hidegen, a szerelem ígésző vidékein kívül, csak természetesen lát és hall... Unalmas, tudom! a szerelmesek csevegése. Túrd el az enyimet jólelkű barátném. Megreped mellyem, ha azt ki nem üresíthetem...

Változhat-é annyit vajjon oly kevés idő alatt az ember, mint én változtam? Mi lett belőlem? Ha engem most látnál, nem a vagyok, aki voltam! magam magamat nem esmérem.

Az egész világ vidám formát öltözött magára... Leesett a homályos fátyol, az a kedvetlen fedél, mely eddig minden dolgot beborított... A föld, ezelőtt egy tágas irtóztatóságok barlangja, most az édes örömek - nem! a gyönyörű elragadtatások lakhelye lett... A zúzmarázzal beterített fa, a fagytól csikorgó hó - szebb, mint azelőtt a virító rózsabokor. A hideg szeretetlenség, mely azelőtt szívemet oly keserűen nyomta, elmúlt! szeretet, forró, édes szeretet akad előmbe minden lépten... Minden élő állat barátom! - minden ember testvérem - általölhelhetném mindazt, ami él, megcsókolnám most, és szívesen megcsókolnám még mostohatestvérimet is, és még abban a szempillantásban is, amelyben kínoznak.

Nem találok ezen indulatnak elég helyet szívemben; szoros az egy ily hatalmas indulat elfogadására!

Mivé lettem!... Az én szívem - ó, barátném, nem esmérjük mi a magunk szívét! Azok az érzések, azok a leírhatatlan érzések, melyek benne minden órapercen termének - sejdíteni sem mertem volna, hogy azok benne lehetnek... Mint a szép arany a földrögben, eltakarva, befojtva öszveelegyítve, úgy feküdtek azok eddig benne. Rajjal zúdulnak most elé, kifejlődnek zúrzavarjukból, és engem minden pillanatban boldogabbá és boldogabbá tesznek.

Mi ez? - mi a szerelem? - nem fogok hozzá leírásához. A szó csak üres, jelentés nélkül való hang. Hideg, mint a réz, amely cseng, de nem érez; holt, megmerevedett állat. Elégtelen a szív véghetetlen, eleven, erős, meleg érzésinek lefestésére. - Ó, mi az élet szeretet nélkül? Iszonyú, mint a tágas vadony, amelyben nem járt embernyom. Borzasztó, mint az éjféli hasgató hidege... Nem élt az, aki szeretet nélkül élt!

Nem emberekért, nem romlandó emberekért való az a véghetetlen érzés. Öszveroskad ez a test a lélek édes erőszakja alatt... Ilyen szerelem, mint amely engem magamon kívül ragad a menny világos palotáiba, a boldogultak dicső karai között tarthat csak örökké. Itt alatt rövidnek kell neki lenni, mert az elegyítés és keserűség nélkül való öröm és tartós boldogság nem e világ örökségrésze.

Eltévelyedtem! bosszús vagyok, hogy pennám nem ír oly tüzes vonásokkal, mint amilyekkel ezen érzések szívemben írva vannak. Szűk, néma, bágyadt a nyelv, amidőn gazdag és teljes érzéseket kell neki magyarázni... Nem ítélsz meg, ó, szeretettel teljes lélek, ezen szabadon festett szívem állapotjáért... Ó, oly emberi - oly édes - oly jó szeretni. - Jól aludj!

XLIII UGYANAZ UGYANAHHOZ

Ez az állapotom rendkívül való állapot, ó, de - boldog - boldog állapot. Az én Józsim tekintete nékem egy tágas nézőszín,⁵⁸ amelyben számlálhatatlan jelenéseket látok. Egy szava - egy egész világ, egy egész gondolatok világa, amelyben bolyongok, és édes tévelyedéssel bolyongok... Minden kicsinység becset nyer, ha arra tartozik, akit szeretünk. Egy kéznyomás nagy és nyomós történet... egy mosolygás szívet rezgető látás... egy csók mennyei gyönyörűség...

Ha mellettem lopva elsuhan, és orozva karomat vagy kezemet szorítja, és tapintásának édes melege keresztülcsap egész testemen - ha lábam feje történetből az övével öszveakad, és én azt hirtelen háborodással visszarántom, és ő csendes elpirulással félreemosolyodik... ha kezemen ajakit érzem, és szívem megrázódik, vagy ha zálogát a játékban egy csókkal kiváltani tartozik, és én - elolvadok... Ó, ezeket nem festi le emberi penna.

Vagy ha estvéként szobámban meglátogat. Szemeiben olvasom számlálhatatlan érzéseit, midőn egész órákat némán töltünk el, és a szoba csendes, mint a siralmas ház,⁵⁹ és mégis oly tele van szívünk; a gyertya magas lángja közepében homályosan nevelkedik meg hosszú hamva - és magunkról elfeledkezünk... Ó, lelkem! mit hasonlítsak ehhez a boldogsághoz?

Minden szó fontossá lesz, minden mozdulás sokat jelentővé, ahol szíved verését egyező szívverés viszonzza, érzésedet kölcsönös érzés, szeretet szeretetedet...

Hát az az édes nyughatatlanság, mikor szemem elől egy kis időre elvész, midőn a társaság ötöt tőlem, engem ötöle elvon, a repesése az ismétlésnek, amely ennél újra édesebb!

Azok a képzeletek, melyeket a reménység a jövőről előmbé pepecsel!...⁶⁰ Az a nyughatatlan várakozás, midőn szobámban ülök, és minden zördülést övének lenni gondolok, minden ajtónyíláson öt belépni vélem, és alig tűröm - midőn osztán esmért járását, lépésének dobogását vagy szavát kívül rezegni hallom, és szívem repes elejébe, én karjai közé szállok. - Itt jön édesem! itt jön!... Isten veled!

XLIV

Atyám ott fenn! a te ujjaid nyomták az emberi szívbe a szerelem édes törvényét! Te, aki a te teremtésidet az ő boldogságokért teremtetted, és aki örülsz az ő örömeiken, kimondhatatlanul jó és mérték nélkül kegyes atyám ott fenn! Látod az én szívem minden mozdulásait, látod, mint és mit érez az!... Ó, nem - nem kárhoztatod te azt, te, aki magad is szeretet vagy! Káromol a téged, aki azt hiszi, hogy te az emberek szívét érzékennyé alkottad a tiszta szerelemre, és annak mozdulásain kegyetlenkednél, és annak élését tiltanád. Szidalom ez, iszonyú szidalom ellened, te csupa jóság! - Légy bírāja te az én szeretetemnek. Őrizz a tévelyedéstől és botlástól! Tiszta minden szívverés, mellyel én ötöt szeretem, üres minden salakjaitól a testiségnek! Légy segítője, légy vezérje tiszta szeretetemnek - ó, az erőtelen, a vigyázatlan ártatlanság oly közel van az eleséshez!... Te tartsd fenn karomat, ha rogyini akarok. Az ő szívébe is fuvallj tiszta érzéseket, és tartsd meg azokat állandóan... Isten! Isten! mindenek felett, add boldog végét szeretetemnek...

⁵⁸ színház, színjáték, látványosság

⁵⁹ halottas ház

⁶⁰ idéz, fest

XLV
FANNI BÁRÓ L.-NÉHEZ

Az ember az embernek legfőbb ellensége... Nincs oly tiszta öröm, melyet keserűvé nem tesznek. Mint a pók az édes gyümölcsöt, megmásszák undok lábaikkal, és csúf mérgeikkel béköpik... Eredjen bár hajlandóság nálad, és légy bizonyos, hogy egy idegen, egy ellenséges ábrázat közibe hág szívednek, és azt széjjelmarcongja. Ó, miért van az a kegyetlen részvétel az emberek között mások szíve állapotja eránt! Sokat ábrándoztam én ezen, édes barátném! és soha ki nem találhattam valóságos okát!

Ha két szerető szív egymáshoz közelít, és esméretségük melegebb társalkodássá átalváltozik, ezer asszonyi ajakak hirdetik, bírálják és ócsárolják szívednek csendes indulásait... ezer cirkálók szemfüleskednek minden mozdulásaid körül, és irgalmatlanul bánnak veled a szeretetlenek!... Oly csuda látomány lett-é a szeretet, hogy az ily zendülést okoz?... Oly ritka, oly természetlen dolog-é az, hogy az ember szeressen?... Oly mód nélkül hibás tett-é az, ha szeretsz, hogy arról mint híres gonosztételről csevegjen az egész környék?... Oly kevés bajjal rakta-é őket meg az ég, hogy a magokén feljül a másokét is még magokra vállalják?... Tudja isten, édes jó barátném! de azt látom, hogy énrólam és T-airól mindenütt beszélnek... Uh! micsoda szemeket vetnek reám! Micsoda intézeteket gondolnak!⁶¹ micsoda hazugságokat terjesztenek rólunk, oly iszonyú hazugságokat, amelyekhez nincs más mit hasonlítsak, hanem az ő könnyenhivóségeket... Mely mohón kapnak rajta, ha jó nevetet letapodhatják?... Mely gonosz, kártékony örömmel adja a hazugságot egy fecsegő által a másnak!... Ó, szívem! talán nem is méltó az emberek között élni, ha ennyi jelenségét tapasztaljuk rossz-szívúságoknak!... Rosszabb lettem-é én azáltal, hogy érzékeny vagyok egy férjfúnak érdemei eránt, akit ők nekem alattomban mind irigylenek, és sok locska leányka magának, sok sopánkodó anya leányának kívánná!... Többet ne erről! mert hidd el, a betűt alig látom könnyeim miatt, melyeket nem tartóztathatok az igazságtalanság meggondolása mellett, melyet méltatlanul szenvedek... Beállott, be! a szenvedések ideje; a rövid és kedves örömeiket itt az idő, hogy hosszú és keserves gyötrelmek kövessék! - Semmi az! őerte szenvedem, és ez a gondolat legyen minden vigasztalásom...

Mint élsz te, szerelmes barátném? Mint vannak kicsinyeid?... Rólatok sokat gondolkozom, és megvallom, sokat beszélek. Tudom én, hogy magadat fedezed; nem is árulom én el titkodat, de hogy ne örüljek azon, ha velem együtt más is szán, elrejtett módon ne beszéljem el történetedet - tégy velem, amit akarsz, azt nem tagadom.

Keresztülutazott e napokban itt nálunk gróf É-né, és hozzánk beszállott. Örömmel fogadtuk ezt a minden tekintetben érdemes dámát... és még ma is itt mulat kérésünkre. Azon kevés személyek közé, akik első látásokra elragadnak, ezt is beírom... Nem az a megalázó fel-fuvalkodottság, amelybe sokan nagy rangjokat helyeztetik, nem is az a még jobban lenyomó és megalázó leereszkedés, mely a tisztas alacsonyságnak inkább fáj, mint a kevély megvetés, nem az az erőszakos és természet ellen való viselet, az a csömöröltető gyermekeskedés - nem! mindezt benne nem találod. Mely nyájas magatartása, hozzá vonszó, mert szívetől veszi eredetét. Okos és méltóságos minden külseje, érett és természetes minden szava... fél óra alatt tele voltam hozzá tisztelettel... Erántam is benne némely hajlandóságot tapasztaltam. Örömet látszott velem lenni, és én úgy hozzá szoktam kis idő alatt, mintha régtől fogva esmértem volna. Tartalék⁶² nélkül beszéltem mindent, amire szívem készített. Ebben a helyheztetésben,

⁶¹ Az intézet a XVIII. század végén többjelentésű, kétértelmű szó: 1. leánynevelő intézet, 2. bordélyház.

⁶² tartózkodás

nem tudom micsoda alkalmatossággal, kiszaladt számból - a te történeted is. A barátság és szánakozás elevenen festette velem érdemed és attól oly igen különböző állapotod. Sokszor nedves lett szeme a grófnénak, és mivel nem neveztelek, nagy bajban voltam véle, míg megtagadhattam tőle, hogy nevezzelek.

„Ha titok (úgymond sokszor ez a nagy lélek), és annak is kell neki maradni, én nem kényszerítem a kisasszonyt, hogy elárulja barátnéját. De ha szereti őtet - talán használna neki ezen kis hűségtelenségével... Nem csupa újságkívánás, amiért kérdezőskedem! én segíthetek, és örömet segítenék! - gondolja meg ezt, lelkem! és ha meggyőződik felőle, hogy nem sérti meg a barátságot, akkor bízson meg titkában...”

Meg nem tudom magamat állítani... Megtörjem-e szavamát? avagy eleresszem ezen alkalmatosságot, mely talán soha többé vissza nem jő? Szabad bánására bízom-e a grófnénak, amit te csak az én kebelembe rejtettél? Te futsz, te elrejtzel, és én - felfedezzelek, megpirítsalak?... Ha ő talán csak csupa - nem! nem mondom ki ezt a szidalmat ezen igazán tiszteletet érdemlő dámáru! - nem él ő vissza a mi titkunkkal!... Kérjem-e engedelmedet, melyet bizonyos vagyok, hogy gyenge és kényes érzésedtől meg nem nyerek... vagy engedelmed ellen erőltesselek arra, hogy boldog légy - és legalább avval is kevesítsem hibámat, hogy engedelmed ellen nem vétettem... Ezen zavarban szívemet választom vezérnek, ezen kötelességek csatájában ő a legbizonyosabb bíró... hogy az nem erős, azt tudod - de hogy nem rossz, azt is esméred... ha tehát elárullak, gyengeségből esik, de tudom, azt is el fogod hinni, hogy azt csak jó szívből cselekedtem.

XLVI FANNI BÁRÓ L.-NÉHEZ

Bár bűnös legyek - elszenvedem haragodat, csak te boldog légy. Megtörtem szavamát! - elárultalak. Esmérted te gróf É-nét, és mégis hallgattál. Esmér ő téged, szeret és szán... Kocsija, melyet éretted küld, viszi ezen levélkémet. T-ai pedig felvállalta éretted a követséget. Látni kívánunk mindnyájan, de senki oly szívszakadva nem vár, mint

Fannid

XLVII GRÓF É.-NÉ BÁRÓ L.-NÉHEZ

Kedves báróném!

Miért kellett ily szörnyű elszánásra vetemedni? - miért nem esmért engemet jobban, és miért nem bízta meg azt, aki nem csupán csak társalkodását kedvellette egykor, de mint barátnéját is szerette?... Én szekeremet küldöm, és kérem, ne tagadja meg tőlem ide általjönni s velem egyenesen és minden tartalék nélkül jövődjő állapotjának meghatározásáról értekezni, és meghinni igaz barátságomat, mellyel vagyok

tökéletes barátnéja
Grófné É.

XLVIII
FANNI BÁRÓ L.-NÉHEZ B...-RA

R-CRÚL, 17. FEBR.

Elmentél, és itt hagyta engem, egyetlen barátném! - elvesztettem benned meghittemet, tanítónémat - Mindenemet!... Nem panaszkodom! Kevésbé kellene téged szeretnem, ha a magam gyönyörűségét a te boldogságodnak áldozatul vinni nem tudnám. Légy boldog! - én szenvedni fogok... Nem kérem barátságodat! Aki úgy szeret, mint te, nem tud elfelejtkezni. Retteghetnék, mert a nagyvilág tolongó vígsági között könnyen elrepül a távollévők csendes emlékezete; de te tudsz szeretni - azért tudom, hogy megtartom szívedet...

Ó, kedvesem! nem tudod te, mely nagy szükségem lesz neked távollétedben is vigasztalásodra... A szeretetnek zavar nélkül való aranyórái elmúltak, a szerelem kínjai várnak... A kárt örülő hír megrútítva és hazug nagyításaival megbővítve vitte esméretségemet atyám elejébe... Tudod, mely hallatlan jelenés e tájon kettőnek tiszta szerelme, tudod, mely tele vannak előítéllettel azok eránt, akik szeretnek, mert a szerelem náluk vad tűz - és a házasság haszonvadászó alku, amaz nagy gonosztétel, ez szabados, illendő mód... Képzeld innen atyám felindulását! Itt termett, és kegyetlen szemrevetéseket tett. Egyedül voltam szobámban, hová ebéd után bejött...

Ráncos szemöldökkel, melyeken komor szemrehányás feküdt, szembe fogván engem, azt kérde sebesen:

„Ki az a T-ai? he...”

„Az atya kapitány - ennél a háznál kedvelik.”

„Te is, ugye?”

Lesütöttem szemeim.

„He - hallottam szép híred... Nézd el ötöt. Alamusz macska nagyot ugrik, egeret fog... Az tudtam, hogy vizet sem tud zavarni... Szerelmeskedni! várj rá! - Szedd össze magad, mert velem eljössz.”

„Amint parancsolja uram, atyám.”

„Úgyis! - itt nekem nem maradsz... Hát mi ember már ő? Ingyenélő, kóborló, se kenyere, se háza... Majd bizony! most pelyhesedik, máris a szoknyák után futos. Már abból mi lesz... Azt se tudja az ember, micsoda, kicsoda? - Ej, - virgács neki, nem szerető...”

„Nem oly alacsony⁶³ ő, mint gondolja uram atyám!”

„No - s hadd halljuk hát? Hol fekszik a jószága? neme? hát hol a familiája? Nem hallottam én se hírét, se nyomát... Nem oly alacsony? hát mi hát, micsoda tisztséget visel, hogy holnap⁶⁴ számra csak a bálók után jár... Nekem nem maradsz egy szempillantásig is... Készülj!”

Reám csapta az ajtót, és én... ó, barátném! elfogyott a könny szemeimből... a csak az apró bajok enyhítése, az iszonyú gyötrelmenek az a boldogsága sincs, hogy sírni tudna... Szívem öszveszorult, és mozdulatlaná lettem.

⁶³ alávaló

⁶⁴ hónap

Bejött Teréz, látta nagy zavarodásomat. Ekkor nyakába estem, zokogó szóval köszöntem szívességeiket, melyeket ennél az elfelejthetetlen háznál vettem.

„Nem mégy oda egy tapodtat is! Hol az öreg? -” (Itt belépett T-ai.) „Tudja-é, T-ai? Elmegy Fanni, nem akarja itt hagyni tovább az öreg...”

Elhalványodott, és ajaki reszkettek.

„Menjünk mindnyájan, essünk az öregre, itt hagyja, ha csak két hétig is. Mit csináljunk itt mi magunk? Abból bizony semmi sem lesz.”

Elfutott... Szegény Józsi! most láttam, mennyire szeret. Szólni sem tudott, mint a kő, merően úgy állott, és a legszörnyűbb fájdalom festette magát egész arculatján.

„Istenem! - felkiáltott - ily véletlen, ily hamar. Lehetetlen! én nem élhetek nálad nélkül...”

„No ne szomorkodjatok! - berohant Teréz. - Rávetjük már az öreget. Itt marad Fanni még két hétig...”

Tehát még egy kis időt - még két hetet, csak két hetet leszek véle. Mint a halálra kárhoztottnak azok a kegyetlen napjai, melyeket bírái irgalmatlan szánakozással halála előtt engednek, oly két hét ez... Mit nyerek vele? azután csakugyan elválunk... Nem ütik a kést egyszerre szívembe, csak lassan összeveszorogatják, öszvekiózzák... Ez is irgalmasság - nem panaszkodom - ó, de ha ezek elmúlnak, ezek az igen kevés, igen rövid napok, akkor örökre - örökre elválunk! Istenem! Azért voltam-é kevés ideig boldog, hogy örökre boldogtalan legyek?

XLIX UGYANAHHOZ

Fenyegető veszedelme elválásunknak felvert bátor szunnyadozásunkból... Eddig, mint a boldog gyermekek, nem is gondoltuk lehetőségét annak, hogy elválasszon bennünket valamely történet. Minden gondjainkat eloszlatta egy látás, egy tekintet... e boldog jelenvaló nem is engedte sejdítenünk a lehető boldogtalan jövőt... Ez a merész gondatlanság elenyészett; irtóztató ábrázatai a következő időknél elszéjjesztették szép álmainkat. Látjuk, bizonyosan látjuk mindketten azt a szerencsétlen kéntelenséget, hogy egymást elhagyjuk... Könny és siralommal változott a mosolygás, a tréfa gyötrelmévé... Nem lehetünk együtt soká! minden estve ezzel a gondolattal fekszem le: Egy nappal kevesebb a kirendelt idő, melyben véle lehetsz. És álmatlan töltöm jajjal és zokogással az éjjelt.

Messze-messze van T-ai elrendelésétől,⁶⁵ és most sírással panaszkolta, hogy atyja a tábori életre szánta. Kedves remények, melyekkel magamat kecségtettem, és amelyeket könnyen hívó szerelmem oly mohón elfogadott, nem, ó, nem látom én soha teljeseéseket!

Ó, mely kevéssel megelégednék én! egy csendes telek, melynek termése mezei asztalomnak szolgálna, egy alacsony házacska, amely engem és őt befedné, elég volna nékem, csak ővele élhetnék. Minek nekem bőség, aki pazarolni nem tudok; minek fény és cifra, aki az előtt mindig futottam!... Másként akarja az ég! így, amint ő van, rendes állapot és jövedelem nélkül, sohasem reménylhetjük szüléink megegyezéseket...

Azt mondja ő: hogy az ő atyja oly jó! hogy őtet szereti; fogja őtet kérni megegyezéséért, és ha azt megnyeri, azután az enyimektől is fogja azt kinyerni igyekezni...

⁶⁵ Azaz: a fiút apja katonának szánja, holott az boldog férj szeretne lenni.

Ó, hiszem én, hogy ő engem szeret... de mégis borzasztó érzések fojtogatják mellyemet. Úgy látszik az a nap, amely minket elválaszt, mint amely el fog választani életemtől, Barátném! örökké boldogtalan lesz.

Fannid.

L UGYANAZ UGYANAHHOZ

HAZULRÓL 17. FEBR.

Sirass engem, szerelmes barátném! az én örömeim letemettettek. Itt vagyok, egyedül, elhagyatva, magam kínzásimnak és siralmimnak kitéve...

Ó, az estve, az éjjel, mely elválásunk reggelét megelőzte, mint a haldoklók bús éjjele, rettenetes volt. Az a nyájas ház, amelyben a barátságos szívesség, a szokás és a boldogság otthonivá tettek, amelynek ölében éltem egyedül boldog napokat, mint szomorított most! Minden szeglet, minden házieszköz kedves emlékezeteket ébresztett fel. Mindeniket által kívántam volna ölelni - sokra közülök reáborultam, s keservesen sírtam felettek.

A cseléd, amely annyira szeretett, és minden kívánságimat szememből eltalálta - ha rám nézett, szomorú lett, nehezen vesztett el - és ez az együgyű, egyenes szeretet nehéz könnyeket nyomott ki szememből. Itt engem minden szeretett - ott majd minden kínoz és gyötör...

Óvele féltem öszvetalálkozni. Ő is magát előlem elrejtette. A hóval beterített kertben bolyongott, magánkívül és közel a kétségbeeséshez. Bezárkóztam, és vigasztalás nélkül ágyamban fetrengettem; a sok siralomtól kiveresült szemeimből a könnyek kiapadtak.

Így ért az estve. Besetédett már, én bús merevedésemben így feküdtem, amidőn kopogás esett ajtómon, és T-ai megszólalt; szava, mely elgyengült, és olyan volt, mint a hosszas betegségéből felkölté, áthatította szívemet. Felnyitottam az ajtót, belépett, némán dült egy székre, és keservesen zokogott. A gyertyánál, melyet éppen behoztak, egymást meglátván, mindketten visszahökentünk. Halvány orcája, a sírástól felpuffadt szemei, egész formája szánakozást indított... Én kezemet törtem, és magamon kívül voltam.

„Ne gyötörd magad, egyetlenem! - elkezde, és vigasztalást akart adni, ő aki maga is anélkül szűkölködött. - Irgalmas az ég, boldoggá teszi szerelmünket... Légy - hozzám - hív!”

Nyakára borultam, egymás könnyei közé elegyedtek könnyeink, és tőle elszakadni nem tudtam...

Miért - ó, miért nem halhatok itt meg! Itt a te öleléseid között... Erőtlen lettem, minden tetemem elesett. Torkomat, mint a fojtó mérég, elállotta; mellyem elszorult, és a levegő után kapdostam... egyszerre minden eltűnt előlem, és magamról semmit sem tudtam.

Egy ágyon eszméltem fel, melyet körülállott ez a kedves háznép, és éleszgetett. T-ai mint a megtestesült kétségbeesés öszvekócsolt karokkal ágyam lábánál állott...

„Fanni! az Istenért, jöjj magadhoz. Ne engedd magad annyira elragadni a fájdalomtól...” így kiáltozott Teréz - és kiküldte T-ait, akit többé látnom nem engedtek ezek a kegyetlen szánakozók... Végre az erőtlenség elszunnyasztott. Zavartak voltak álmaim, magamat láttam árnyékká változva, halotti köntösben, néha T-ait öleléseim alól elhúzni tetszettek irtóztató képek és félrevonult ábrázatok - minden szempillantásban felrezzentem.

A reggel - ez a keservek reggele, érkezett. Sűrű, temérdek köd nyomta a földet, a lehelet nehéz volt, mint a fojtogató fájdalom lehelete. Gyászolt még a természet is két szerető szív elszakadásán. Ó, reggel! illetél te ezen elválás napjához.

Magamon kívül voltam, és így érkeztem meg anyám házána, ahol minden szem, amely reám nézett, csúfolódó volt, vagy - annak látszott. Leszállni a kocsiról alig tudtam, annyira el voltam erőtlenedve.

„Nézd a megszorodott lelket! Nem szégyened annyira kimutatni azt, amit titkolnod kellene. A kedves bánt, ugye? szép vagy -”. Ily köszöntésekkel fogadott az anyám, és gúnyoló nevetése testvéreimnek követte.

Tántorogva, lerogyó lépésekkel mentem szobámba, és betegségemet alig tudtam elhithetni vélek. Még midőn ágyamban feküdtem is, és fejem égett, érverésem iszonyú volt, akkor is dörgő szóval anyám - ó, ez az igen kemény anyám - felettem szemrehányásokat mondott, és meg nem kéméllett.

Távozzatok, távozzatok tőlem, édes képzeletek, amelyek csak azért jelentek meg emlékezetben oly kedves, oly bájos színben, hogy szívemet emésszétek. Ó, édes csendes kis szobácskám, első és forró szeretetemnek temploma! mely elevenen állasz most is képzelődésem előtt. Az a tükör, mely alatt asztalkám állott, az az ablak, amelyen a majorba volt a kinézés, és mely mellett annyit varrogattam, és ő mellettem állott - és amelynél én oly sokszor boldog voltam... az a kanapé, amelyen vele sok órákat töltöttem - mindezek előtt állnak. Ki nem tudom vetni fejemből ezeket a képeket rövid boldogságomnak, és csak annál jobban, annál világosabban látom jelenvaló boldogtalanságomat! Sirass engem, szerelmes barátném! az én örömeim eltemették.

LI

Derül a kikelet. Elevenség és élet terjed mindenfelé tőle. Énbennem az éltető erő napról napra fogy. Elestek tetemeim, szegény szívemet durva héj borította be... Mint repdesett másszor tavasz eljöttére! A legelső fecske, mely mellettem elcsapongott, a legelső gólya, mely a levegőben evezett, édes andalodásba hozott... A pacsirta fennyen járó csavargó éneke örömhírmondó volt. A rózsabimbó, a kikirics, melyet legelőször megláttam, örvendező kiáltásra fakasztott. Most megrezzent a fecske, a gólya képzelődésem félrevezeti, és a messzeség, elválás, elreppentés képeit támasztja fel bennem. A pacsirta halálos éneket dalol. A kikirics és a rózsabimbó (így sóhajtók) talán a jövő tavaszkor síromon nyílik. - Hová lettél, gazdag képzelődésem! amely akkor is gyönyörködtető valál, midőn édes szomorúsággal árnyékoztál be! Kiapadt-e szép folyamatod? - vagy ki zavarta meg tiszta kristályodat? - A tavaszi fellegek, melyeket a magasság üregében a szellő rengett, bús árnyékot hánynak a csírázó mezőre, és széjjelszaladoznak zöld tábláján... Mint ezek, egy pillanatban úgy múlik el az én életem is. A múlandóság szomorú képei követnek itt, ahol lábam alatt, fejem felett s körültem ezer élet ered, és minden új életre felkel.

LII

Nem találom ötöt sehol... Reggel, midőn egész éjjel vele voltam, vele múltam, és szinte az erőtlenedésig vele tépelődtem, szememet felnyitom, és ötöt sehol sem találom.

LIII

Hiába! nincs más gondolatom csak Ó... Bocsáss meg, szánakozó Isten! midőn téged imádlak, midőn hozzád felnyögni akarok egy kis enyhülésért, csak egy percenésnyi szabadulásért - akkor is közbelép az ő ábrázatja, és elragadja, csak magának, egyedül csak magának minden érzésimet... Hová, hová visz ez a dühös indulat? Mikor két-három órát egy helyben mozdulhatatlanul ültem, forró képzelődésem az elmúlt örömeket minden apró körülállásaival festette, ő előttem áll, egészen úgy, mint volt, minden mozdulata, minden fordulása szemem előtt van - azonban nekem úgy tetszik, mintha csak a más szobában volna, én felugrom, utána indulok - és azután látom, hogy magamat megcsaltam, és sírok megcsalattatásomon - mikor így émesztem magam, ó, akkor látom, hogy így - nem soká viszem...

LIV

Bezárom számat, és nem panaszkodom. Ne tudja más, hogy én oly szerencsétlen vagyok. A legalacsonyabb parasztleány bír atyjának szívével, éntőlem az is el van ragadva. Hallgatni tudó papiros! te egyedül zárd magadba könnyeimet, melyek reád hullnak atyám keménységéért... Mit vétettem én, hogy az ő szeretetét elvesztettem? Rossz néven veszi, hogy szomorkodom, és minden órában kifacsarja könnyeimet... Szilaj és kényeztetett testvéreim gúnyoló győzedelmeskedéssel tapodják fájdalmimat, és ő azt - jóvá nem hagyja, de elszenvedi... Kíméletlen anyám! gyönyörködik keserítésemen,⁶⁶ és - Istenem! ő tódítja keserveimet... Ha fejemet mellyemre vonja a fájdalom - ötöt - ötöt hányják szememre. Ha gyengülésem az ágyba szeges - szerelem betegének csúfolnak!... Ó, annak a betege vagyok, az igaz, de annak a halottja is leszek... Ez a gyenge kéz, a szerelem, a koporsóhoz vezet, és megszabadít kínzásaitoktól...

LV

BÁRÓ L.-NÉHEZ, B.-RA

HAZULRÚL 17. MÁR.

Előre láttam, előre érzettem, hogy így történik. Nem fojthatom magamba, kipanaszlom, ki kell panaszolnom szégyenvallásomat; megöl, ha magamba zárom!... Nem hagytak békét, míg ki nem vonszoltak csendes magánosságomból, amelyben legalább kínjaimon legeltem⁶⁷ meghasadt szívemet. Kirángattak az emberek közé, és még gyógyíthatatlanabbá tették sebemet.

A szomszéd városkába bementek, hogy unalmokat rövidítsék. Házallottunk⁶⁸ egész délután, én is vélek csavarogtam. Tudod, mennyi itt a nemesház, mindenikhez be kellett egy kicsinyt kukkanni. ***-né, innepnap lévén, öszvehívta a fél várost, és vacsorát adott, minket is megtartóztatott. Én nem akartam okot adni gonosz örömöknek, hogy ne hizlalják magokat szomoruságomon, öszveszedtem erőmet, hogy azt palástoljam, hol eggyel, hol mással beszéltem... Hideg és hátráló volt mindeniknek viselete.

Esméred **-nét, aki oly híres ájtatosságárúl. Itt volt ő is két gyáva leányival. Óbeléjek is belebotlottam. Édes asszonyanyjok lakodalmi köntöse volt rájuk szabva, és mint a karóba

⁶⁶ megaláztatásomon

⁶⁷ tápláltam

⁶⁸ házról házra jártunk

húzottak mozdulni sem mertek, mert minden szempillantásban várhatták édes asszonyanyjuk jobbító komor tekintetét. Alig kezdek vélek egy-két szót szólani, láttam, integet a tisztes matróna - én azt nem értettem, és azok zavarodva voltak, s még merőbben tartották magokat. Tovább szólok - és észrevehetőképpen láttam, hogy intése azt jelenti, hogy tőlem távozzanak!... Megütődtem rajta, és feltettem magamban, hogy abban nem hagyom a beszélgetést. Folytattam tehát, és még annál inkább igyekeztem őket belevezetni a csevegésbe, melyet oly örömet tettek volna, ha nem féltek volna a komor tekintetektől... Egyszerre mint a felbosszontott fúria, felugrék édes asszonyanyjuk székéről, felénk rohan, és mindkét leányát, akik nagy figyelemmel hallgattak, két anyai taszítással elkergeti mellőlem... Megzavarodtam. Nem tudtam, mit gondoljak, és nem érthettem el,⁶⁹ mit akart jelenteni ez a gorombaság!... De midőn az egész frekvencia⁷⁰ ábrázatajn olvastam a sokféle indulatokat, láttam sok sápító anyának jóváhagyó szájfacsarását, soknak kárt örülő örömét, némelynek üres fején a bámészkodást - ekkor kezdett a dolog bántani, ekkor kezdtem látni, mit akart jelenteni az a történet... Mintha kést forgattak volna szívemben. Nem tűrhettem, és kimentem, elrejtettem magamat, és keserves könnyeit sirtam a megsértett ártatlanságnak.

„Itt, ládd-é, haszna esméretségednek? Gaz leány! egész házam csúfjára vagy... Szegény ártatlan testvéreidnek is szerencsédet öszverontod. Ládd, szaladnak előled az emberek. Bújj el, szemtelen! bújj el! ne is mutasd magad többé az emberek előtt...”

Így öntötte reám szitkait az anyám, aki utánam jött, és magánkívül volt a harag miatt. Minden szó általjártá szívemet, mintha kettémetszették volna... Ezt a gyalázatot értem, és még én élek. Mint a dögletes nyavalyában kínlódótúl, úgy futnak-é már énelőlem? Mint a ragadó méreg, olyan-é az én társalkodásom? Mint erkölcstelent, úgy mutassanak-é engem az anyák leányaiknak, engem - aki a jobb nevelés példája voltam?... Ez a szégyenvallás lerontja, tudom, még kevés hátralévő erőmet. Legyen bár! mint vőlegénynek, úgy megyek a halál angyalának elejébe. Háladással és öleléssel fogadom el ezt a szabadítót. Nem! nem az a rettentő váz ez, mint ahogy ötöt nekünk festik; egy szép és kedves ifjú, aki barátságosan általvezet innen a keservek közül a nyugodalomra. -

Miért hallgatsz, egykori barátném! hát csakugyan igaz az, hogy a szerencsétlennek nincs barátja. Nálad is igaz az? Ládd, édesem, T-ai sem ír. Mióta elváltunk, nem felelt. Hát ő is? - ő is? - lehetetlen! - Csak egy szót, nyugodalomra kénszerítlek, írd csak egy szót róla és rólad.

LVI

Ha én az övé lehetnék! - Istenem! elérem-é én valaha azt a boldogságot? Ne kísértsetek hasztalan vágyódások!... Ő az enyim! a legszebb, a legtökéletesebb ifjú az enyém! Egy tisztes, érdemes férjfi az én férjem... Ne nyögj, tündérképektől elámított szív! ez a borzadás, amely hátamot általfutja, ez a jövendő sejdítés, hogy őt - örökre elvesztetted...

⁶⁹ nem érthettem félre

⁷⁰ társaság

LVII

Mindennapi estvéli foházkodásom lett ez: bár ne érném a holnapot. Ez a gondolat kísért ágyamba, és reggel, midőn felébredek, szomorkodom azon, hogy foházkodásom meg nem hallgattatott... Jól van! az én óráim még el nem érkezett. Mire vagyok én itt? A sírverem oly híves, oly csendes, oly megnyugtató. A földben a gyötrelmek mind elmúlnak! Mikor a fű megnevekedik sírhalmomon, melynek ölébe én elrejtetem, és azt a szél lengeti, ott - vége lesz gyötrelmimnek!

LVIII

Körültem minden elváltozott. Hiába éled a fiatalos.⁷¹ Hiába sarjaz a rét; nékem nem kékülnek többé a domború hegyek, nékem nem csereg a patak, nem virít a rózsabokor... Nem lehelnek ezek többé nyugtatást ebbe a széjjelmorzsolt szívbe, nem folynak belőlök többé örömek... Ó, ártatlan édes örömek. Mikor a természet kebelében feküdtem, mikor azokat hörpölve szívtam jóltévő poharából - édes örömek, odavagytok! Kedves helyem ezután a temetőkert... Ott, ahol a bodza boltos gallyaival egy sírhalmot árnyékoz, ott ülök most legörömostebb, és szívszakadva kívánnék oda leszállani, ahol gyökere eltűn.

LIX

Nem zúgolódom! az én mértékem még meg nem tölt. A keserű pohár még ki nincs ürítve... Nem! ne múljon az el én tőlem! Legyen meg a te akaratod!⁷²

LX

Elfelejteni!... Lehet-é elfelejteni?... Miért nem tudok én elfelejteni?

LXI

Itt - szívem mellett, itt rágja egy féreg... Érzem, mint mardossa azt... A halált én magammal hordom! - Szárazak szemeim, mint a mező az aszály idején! Orcám sárga, mint az érett kalász. Érelődöm én is a betakarításra. Lehullott testem, mint a megszedett szőlőtő. Közel van a lemetzés ideje. Legyen meg a te akaratod...

⁷¹ Hiába rügyeznek a fák a ligetben.

⁷² „Atyám! ha lehetséges, múlték el tőlem e pohár; mindazáltal ne úgy legyen amint én akarom, hanem amint te.” Máté evangéliuma 26:39.

LXII

Miért költöttek fel álmomból? Oly csendesen aludtam, és szunnyadozásomban a legszebb álmok lézengettek előttem. Ó miért vertek fel?... De mi az, hogy tollamat nem foghatom? Miért nem volt ez a jó álom megnyugtató? miért reszketek?... Azt mondják, hogy egész éjjel a forró-hideg kínozott, és én - oly jól aludtam; hogy tépelődtem, és vigyázóim kezéből kiragadtam magamat - és én mégis oly jól aludtam... Az én oszlatásom⁷³ közelget...

LXIII

Utoljára teszem reád, titkaim meghittje,⁷⁴ sorvadó kezeimet - és csak azért, hogy véle szóljak... Egyetlenem! midőn ezek a jegyzelék kezeidbe jutnak, akkor már engem a híves föld takar... Bepecsételve hagyom neked azokat a könnyeket, amelyeket ide hullattam, ezeket a gyötrelmeket, melyeket ide kiöntöttem... és néked hagyom azokat. Érted szenvedtem azokat... Nem szemrevetésül mondom azt! sírom széléről mondom, hogy örömet szenvedtem... Azzal a gondolattal szállok le csendességem boltjába, hogy hív voltál... és ha az nem voltál - én megbocsátok... Ott, ahová én megyek, nincs haragtartás! Ott majd öszvetalálkozunk, és ott majd - bátran szerethetünk.

.oOo.

⁷³ haldoklásom

⁷⁴ naplóm